

Repkény

(álom, mint Mexikó)

5.

Különös és megfoghatatlan megannyi változata, ahogy személyre szabott, agy- és élményfüggő, pillanatnyi, kusza és mégis strukturált, csaknem logikus, ha lehetne rá mondani, de meg szoktuk különböztetni, pontosítjuk, és úgy már érthető. A helyére tudjuk tenni, bahh! Na, mindegy! Van, aki pár másodpercig emlékszik rá, aztán elveszti. Más csak a tényét tudja, de még csak nem is dereng belőle semmi, főleg nem kép, hanem csak valami érzület, vagy inkább homálya, szokatlan lélekállapot, talán. Aztán egy-egy képes elmesélni, sőt leírja töviről hegyire, megszővi, vagy beszővi, mint Jékely, Krúdy, Weöres, Pilinszky, Kálnoky, Karinthy, Füst Milán, alig kibogozható, hol kezdődik, és hol ér véget, és még csak nem is biztos, hogy álom volt, de mégis, vagy lehetett volna. Fölfejtethed csipesszel és szikével, bajosan fogod elkülöníteni.

Én azokat bírom legjobban, akik minden hókuszpókusz nélkül tudják mesélni, akár ébredéskor, akár utána, akár másnap. Sokáig a fejükben marad, anyám volt ilyen. Sőt, bizonyára, a nők körében sokkal gyakoribb ez, míg a férfiaknál igen ritka, úgyszólván kivételes. Táncos mégis közéjük tartozik.

Azt is mondják, hogy nem az álom a fontos, hanem az emlékezés az álomra, amely persze, mint minden emlék, pontatlan és bizonytalan, ám az emlékező önkéntelenül, és valamiféle nyelvi automatizmussal, épkézláb történetet farag belőle. Meglévő, már kialakult nyelvi készletétől és képzeletétől függ aztán, mennyire színeset és érdekesítőt. Hangsúlyozni kell, mindebbe az akarat nagyon kevésé és halkán szólhat csak bele. Mert ha nem, érdektelenné válik az egész, kilóg a lóláb. Régi, drága barátunk, Lóbal testesítette meg a kéjjel feltupirozott álmú és utószínezetlen álmodó fenomént, akivel még nyugtában se történhet szürke, köznapi, közhelyszerű dolog. Viszont olyan hallgatója se akadt, aki hitelt adott volna túlbonyolított álommeséinek.

Apropó mese, igen, igen, milyen kézenfekvő ugyebár álom és mese rokonsága, közelálló volta, egyiknek a másiktól való vétele, származása. Táncos szerint semmi esetre sincs így. Sokan állítják, a mesében gyakran történnek úgy a dolgok, mint az álomban. Táncos szerint, s egyetértünk, aligha álmodja valaki azt, hogy bukfencezik egyet, és ezzel oroszláná válnak.

– Nézzétek, az álomban nincsen semmi meseszerű. Nem tudom, ki találta ki, hogy van, de marhaság. Egyik-másik sokkal jobban emlékeztet a János Jelenései vagy a Divina Comedia légkörére, vagy Blake Próféciáira, mint a Két bors ökröcskére. Az álomban nincs semmi gyermeteg, bárgyú, lekerekített sarkú elem, mint a mesékben gyakorta. Még a rémmesék is, amelyekben emberek és állatok garmadáját ölik le, s fálják fel, szörnyek bukkannak elő és holtak szellemei, roppant távolságra állnak egy-egy álom mélyen sötét képességétől, hangtalan történéseitől, az álmodót feltétlenül leigázó hatalmától. Mert eltekintve az úgynevezett lebegős álmoktól, minden, amit rossznak, félelmesnek, elkerülendőnek ismerünk a való

életből, az álomban az álmodót fogja sújtani. Rettentés igazságtalanságok történnek meg, és ezt tehetetlenül, bénultan kell tudomásul vennünk. A szépséget még annyi időre se birtokolhatjuk, mint a valóságban, legalább is ez a döntő benyomásunk, még a legerotikusabb álomban is elvesznek azok az izgató részletek, amelyekért az életben élünk-halunk, amivel valójában megkülönböztetjük a vágyottat a közömböstől. Úgy rémlik, az álomban inkább érvényesül a predestináció, mint a valóságban, mert amott a választás teljességgel lehetetlen. Mint egy gyorsvonat, csattogva száguld előre. De szemben vele, ez olyasvalami, aminek se értelme, se magyarázata. Ha mégis azt akarnád sugallni, hogy valamiképp mégiscsak van mindkettő, már nagyon távol kerültél az álmodtól, illetve az álomtól magától, már kezdeményezője vagy, netán alanya egy analízisnek, amelynek végeztével garantáltan kizsebelnek majd, anélkül, hogy jottányival közelebb kerülhetnél volna rémisztő énedhez.

Ilyen és hasonló szónoklatok hozzátartoztak a Táncosféle mindennapokhoz, Ági szomorúan nézett rá ilyenkor, mert Ági is nagy álmodó volt, de nem álmodozó. A díványon hanyatt fekvé mesélte mindig az aznapit, miközben sűrűn hessegetnie kellett Táncos ravaszul simogató tenyerét, amivel bizalmasan, sőt szemtelen kitarással tapogatta ki a kreol bőrű, fekete lány testének rejtett zugait. Nem törődött vele, ha néha elhárítják, újra és újra rohamozott, végül, többnyire, eredménnyel. Ági megadta magát, félbehagyta az álombeli események sorolását, és izmos teste Táncosra borult. Sportos lány volt Ági, szenvedélyesen sportos, Táncostól pedig mi sem állt távolabb, mint bármi megerőltető testmozgás. Idegenkedését a katonaságnál rendszeresen kikényszerített reggeli torna gyűlöletes voltával indokolta, elhallgatva, hogy annak idején, elemi iskolás korában tornaiskolába járt, házi és kerületi versenyekben vett részt társaival együtt, és akkor még nagyon is ínyére volt ez az egész. Tetszett neki a nála idősebb, már komoly nehézségi fokon álló gyakorlatokat pompásan teljesítő edzőtársak harmonikus izommozgása, fess alkatuk, s nem kevésé a siker, ámulat és tekintély, amit a közönségből kiváltak.

Hiába ordított velünk Viktor bácsi, a tornatanár, hiába püfölt kérges tenyerével, és egyébként minden keze ügyébe eső tárggyal is, hiába eszelt ki aljasabbnál aljasabb kínzógyakorlatokat, a torna nimbuszát nem sikerült megtörnnie Táncos szívében. Ekkor még.

Siker, tekintély és ámulatba ejtés, ezek szították a gyermek Táncos szívében a színpad utáni vágyat is, talán éppúgy, mint egykoron Petrovics Sándor kebelében. Ezt sosem fogjuk megtudni. De azt tudjuk, hogy egyiküknek sem sikerült tartósan megtapadni a világot jelentő deszkákon.

Álom és álmodozás ily módon korán szétvált, elkülönült Táncos gondolati rendszerében, ám azt már nem tudta befolyásolni, hogy alkalmasint az egyik szféra be ne hatoljon a másikba. Már amikor az álmodozások tartalma beszűremkedik, betödul az álom szövetébe, vagy fordítva, álombeli motívumból álmodozás tárgya lesz. Ahogy Forgács mondja:

– Nem tudjuk, hogy Gulácsy úgynevezett álomszerű képeire nem volna-e helyesebb azt mondani, álmodozás-szerű képek. Szerintem helyesebb volna. Persze nem minden képére áll ez, festett nem egy valóban álomszerűt. – Várt egy kicsit, aztán folytatta.

– Csodálatos volt!

Ágival különben egy volt osztálytársa lakásán rendezett házibulin találkozott először Tánco. Az osztálytárs idővel híres és kiváló festő lett, de akkoriban még a szüleiél élt egy óbudai panelház felső emeletén. A házibulis milióban volt valami álomszerű, például egy mindenki számára ismeretlen, torzonborz törpe, aki fekében valahogy tüzet gyújtott a díványon, s bár az arcához közel csaptak fel a lángok, aludt tovább édesdeden. Valaki, talpraesetten, kancsónyi vizet öntött a szikrázó kráterbe. A kihunyó fénymorzsák és az épp hangzó Rain and Tears hangjaira csókolta meg először Tánco a lányt, ki nem ellenkedett.

Ági talán, elsőrendűen, nem szép volt, hanem vonzó, nagy, puha szájú, meleg arcú-testű, sötét színekkel borított ruganyos termet. Fogai tündököltek a tánchoz teremtett félsötétben, nevetése telt és mély regiszterű, ajka nedves és kívánós, Tánco kissé meg is ijedt. Hirtelen nagyon gyermekdednek érezte magát a nálánál jóval fiatalabb lány mellett, még ha mulékony volt is a zavarba hozó érzet. Később szemben álltak, az ablak mellett, és tenyerük közé szorították a másik arcát, megpróbálták hosszan farkasszemtel nézni, de nem ment már igazán, későre járt, ittak is eleget mindketten, inkább elnevezték magukat.

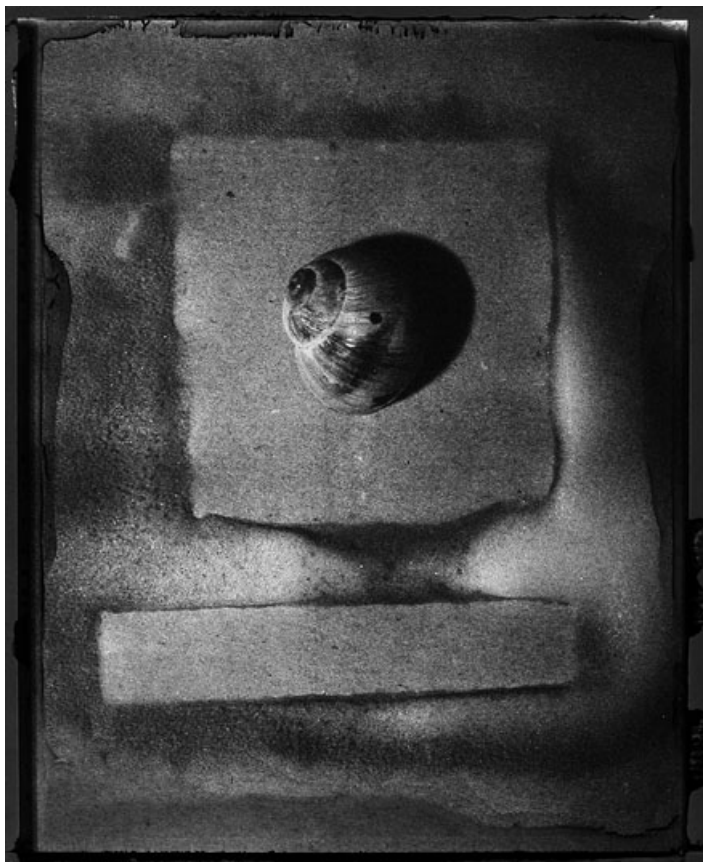
– Ezt nem gondoltam volna, mikor elindultam – mondta Ági –, egyáltalán nem volt kedvem jönni. Ilyen helyen még sose történt semmi.

Elhallgatott.

Csak egyszer mesélte el ezt az estét Tánco, mert ezen nem voltam ott, szokásonnal ellentétben. Jó ideig mindketten azt gondolhattuk, sorsdöntő este volt, ám csak rövid távon bizonyult igaznak. Ági feltűnt, lénye betöltötte a következő napokat, hónapokat, csaknem egy teljes évet, hogy aztán örökre eltűnjön Tánco életéből, mint egy felzaklató, hajnali álom. Különös. Mivel álom semmiképp sem lehetett hatvanöt kilójával, villogó szemével, gyakran felcsattanó, harsány nevetésével, testének mesterien esztergált formáival, valóságosnak tekintettük mindvégig, mint ahogy a ház és a lakás is valóságos volt, ahol lakott. És mégis, alig egy évre rá, hogy Táncoval szakítottak, testestől, névtáblástól, barátnóstól úgy eltűnt a belakott, megszokott környékről, mintha a tájékan se járt volna soha. Nem is találkozott többé se véletlenül, se készakarva az elmúlt évtizedek során, ami több, mint csoda, kész lehetetlenség. Pesten még a bennszülött tűzföldi is szerencsésen belebotlik egy távoli, Sanghajba szakadt rokonába. Csak a hajdani szerelmeseket ne illetné meg a véletlen viszontlátás öröme?

Erősen úgy tűnik, feltéve, ha nincs rá egyéb magyarázat.

Persze előbb-utóbb mindenre akad magyarázat, például, hogy a nyertes csatát voltaképpen miért veszítettük el, vagy hogy mi, kebelbarátok, miért vagyunk tulajdonkép-

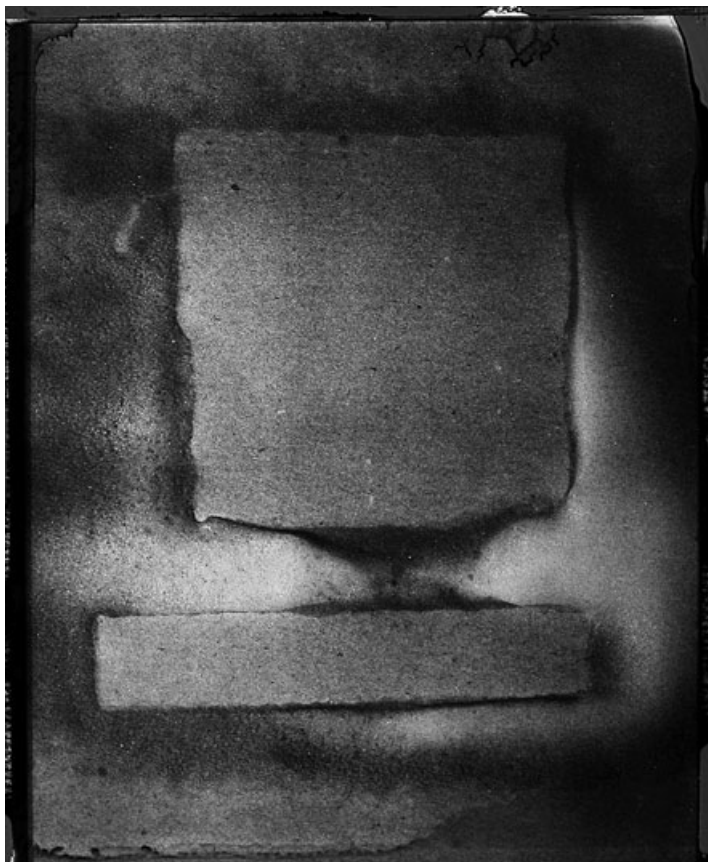

pen élethetetlenek, amikor egyebet se akartunk soha, mint szabadon élni. Na, mindegy. Biztosan létezik valahol valaki, aki tudja, s ki tudná megmondani, ha ő nem, hogy hová tűnt Ági és teljes családja ezerkilencszázhetven nyáron, mert az ezzel kapcsolatosan lábra kapott mendemondáknak mégsem hihetünk.

A néhai Bauhaus szellemében fogant Attila úti ház is a lehető legtávolabb esett az Elvarázsolt Kastélyok trükkjeitől és műcsodáitól, midőn valóságosnak tetsző személyeket tüntetnek el, s állítanak újra élénk szemfényvesztő tükrök segítségével.

Elvarázsolt Kastély! De nagyon szerettünk Táncoval a fal tövében lebzselni, felnézve az építmény nyitott folyosójára, ahol a vendégeknek kénytelen-kelletlen, de föltétlenül át kellett haladni, az ellentétes irányba mozgó padlólecek dacára. Nem is beszélve, hogy a lányok-asszonyok szoknyáját mindeközben, a padlóba rejtett fűvókák működtetésével a delikvensnek nyakába fújták fel gonosz és rejtőzködő férfiak, Vidám parki munkások. Volt is nagy sikítás, sivalkodás, kacagás mindig, mi is roppantul élveztük a látványt, nagy röhögések és felkiabálások mellett, miközben főtt kukoricát eszegettünk.

Persze nem azt a sárgafogú, puhácska jenkifajtát, amit még ma is kultiválnak a hazai termelők. Nem ám, hanem azokat a régi vágású, fogat próbálóan kemény, egyes típusában felhasadt szemű, vagy tiritarka, lila és fekete szemekkel pettyezett, olykor lófogú, mennyei ízű kukoricákat, amelyeknek szép, nyurga csöve álomszerű lánycombokat idézett elénk. Nagy kár, hogy a valóságban akkoriban a nők még nyáron is nylonharisnyát hordtak, így a hirtelen fellibbenő szoknyák a legjobb esetben is csak felemás élményt, valaminő illúziót adhattak legfeljebb. De mi azért élesen látni véltük a harisnya mögötti egészségesen barna, vagy hősínű combok vad

villogását, és mindjárt új hevülettel haraptunk a kukorica forró húsába.

– Nem tudom, mit szólna Tamayo ehhez a tengerihez, de én annyira imádom, hogy ha neki esetleg nem izlene, inkább őt vetném ki a szívémből, mint kedvenc csemegémet!

Táncos ez időben bolondult a mexikói festőért, de többen is azt gondoltuk, hogy több benne a csakazértis, mint a valódi rajongás, hiszen jobbra csak Herbert Readnél, vagy valamelyik Skira-kötetben láthatott tőle egy-egy reprodukciót. De a név – Ruffino Tamayo – határozottan tetszett neki, és az is, hogy azért sem kell csatlakoznia a Riverát, Orozcot és Siqueirost istenítők táborához. Neki van egy külön bejáratú Tamayója! Ez kitűnően hangozott, bárki légyen is Tamayo. De, mint később kiderült, nem volt bárki, de mennyire nem!

– Ti persze ezeket a szocialista al-secco festőket szeretik, akiktől én frászt kapok – mondogatta megvetően, még ha nem is volt igaza. Igazából csak Rezek húzta ezekkel a nevekkel, mert kedvét lelte Táncos ugratásában, s itt biztosra mehetett. Rezek, a nemzetközi munkásmozgalom és békeharc szólamainak és közhelyeinek ismert, virtuóz előadójaként, a kiváltott bosszantás mértékében aratta le sikereit. A többi nem érdekelt, csak az ellenkezés, önmagáért, minden más helyett. Különös, magányos fickónak ismertük meg.

Ági, ahogy elmesélte, sosem érzett otthonossággal karolta át Táncos nyakát, kobakjuk gyengéden összekoccant. Hirtelen mindketten meglátták, hogy mi történt odakünn.

– Leesett a hó – dűnnyögte Táncos. Aztán hátra ordított. – Baromi nagy hó esett közben!

– Mi közben?

Táncos hátra nézett. Ki ez az okos? Ott állt, igen, de

nem volt ismerős. Nem ismerte. Sose látta. Mögöttük állt lebiggyesztett szájjal.

– Ki ez? – súgta a fülébe Ági.

– A nagyokos, ő a nagyokos, érted! Aki itt van nekünk. Értünk. Ő majd megmondja a mindent. Mindig, mindent megmond.

Elkezdődött hát egy rövid szerelem. Azaz, így kezdődött el.

Voltak együtt Ági különböző rokonainál, gyerekkori barátainál, évfolyamtársainál. Táncos haverjaival Szentendrén, kiállítások megnyitóin, szilveszteri bulin. Egy évig tartott az egész. Négy évszaknyit. Legtöbbször azért otthon kukoltak Ágiéknál, mert az anyjával és Misike kandúrral lakott egy fedél alatt. Szerették Táncost a háziak. Egy évre futotta szeretetükből.

Lakásuk magán viselte egy fagyos polgári ízlés nyilvánvalóságait és a korán meghalt apára emlékeztető rekvizitumok sugárzó kilátástalanságát. Kész csoda – gondolta sokszor Táncos –, hogy férfiember egyáltalán beteheti ide a lábát. Ági szobája volt csak derűs kivétel, valódi sziget, valódi búvóhely. Telefon is volt a lakásban, szinte hihetetlen, mindenesetre az ismeretlen atya hajdani összeköttetéseknek áldásos következményeképpen. Mert atya a Párt jó embere volt, és nem is melleleg, holocaust-túlélő. Ezt akkor persze nem így mondták, nem is igen mondták sehogy. Vagy ha mégis, akkor, ahogy

Ági mondta Táncosnak, így: hazajött Auschwitzból. Holott valójában Birkenauból jött haza.

Szó sincs róla, hogy tisztán láttunk volna ilyen horderejű kérdésekben. Mással foglalkozó társadalomban éltünk, ahol ezeket a „rég dolgokat” szinte kizárólag címkézésre használták. Nem ezeken múlt, hogy valaki „jó elvtárs, vagy rossz elvtárs”. Az viszont egyáltalán nem érdekelt bennünket, hogy valójában min múlt. Így vallottuk legalább is. Aztán később világosan kiderült, hogy egyesek pontosan tudták már akkor is, hová és hogyan kell bevágódni. Nagyon elevenen izgatta és hajtotta őket ez a dolog. Persze, csak suttyomban, de hogy fecsegték ki hajlandóságukat. Évtizedek múlva derült csak fény a történetekre, tulajdonképp mostanában, mostanára viszont ismét más okokból újra nem érdekel bennünket, hogy „hogyan mennek a dolgok valójában”. Legfőképp, mind belefáradtunk már a szégyenletes kutyakomédiába.

Az idő számunkra nem bölcsességet és megnyugvást hozott, hanem egyre nagyobb szégyent és egyre megalázóbb szerepeket. Még az sem járt jól, aki legalább nevetni tudott az egészen, mert idővel annak is arcára fagyott a mosoly. Ha nincs közös nyelv, jóízű kacagás sincs.

Hiába az Olimpia! Hiába 10 arany! Hiába Kozma Pici! Hiába „Egy forint a forró lángos!” Hiába „Bajnok lett a Ferencváros!” Hiába Csehszlovákia lerohanása.

Álmok, álmok.

Szégyen lett belőletek, semmi más. Persze, mindent lehet mentetgetni. „Akkor még nem tudtam”, „akkor még úgy gondoltam”, „akkor még hittem benne”. Nem hangzanak valami meggyőzően, inkább csak kislányosan. Az ember nehezen, vagy sehogy se érti meg, hogyan lesz ilyen sok naiv tévelygőből az idő előre haladtával dörzsölt üzletember és higgadt realista. Valószínű, hogy sehogy se. Gyanítjuk tehát, valami bibi akad történetük

elmesélésében. Mert azt soha senkitől sem halljuk – legfeljebb Shakespeare-től –, hogy „én, uram, kérlelhetetlen könyöklő, elszánt karrierista voltam világ életemben!”. Pedig akad belőlük egypár. Ugyebár?

De más álmok is akadnak.

Fontos ez, mert ugyanarra a világra mutat rá, mint az ébrenlét. És egyik mögött sincs semmi, ami értelmet adna. Annál többet, mint a folytonos mozgás.

Elindultak, összekapaszkodva, lefelé a lépcsőn, mert számukra tényleg véget ért a buli, mentek hát, neki a havas hajnalnak. Hogyan is? Táncos hazakísérte volna Ágit? Sosem volt valami nagy hazakísérő pedig, főleg elsőre nem. Most azonban – hát, igen, most azonban hazakísérte a lányt. Pedig ebben az órában az amúgy is csapnivaló közlekedés a mélypontjára ért.

Vékony cipőikben álltak a járdaszélen, csókolóztak, várták a buszt.

– Taxit? – nyöszörgött Táncos, de a másik a fejét rázta. Busszal tehát. Sokára jött, csaknem teljesen átáztak addig. Alig egy-két szakmunkás bágyadozott az üléseken, és egy feltűnően kidekorált szépasszony körömcipőben. Valamicskével múlt hajnali öt. Ki érti ezt?

Ági nagyokat ásított, pedig megszokhatta már az éjszakai kázzát, mint építészhallgató. Persze más ez, és más az. Táncos – átnedvesedett cipője és zoknijja ellenére – elemében érezte magát. Sikerült többször is megnevetetnie hazáig az elcsigázott lányt, akinek szeme ettől úgy csillogott, mint a kárbunkulus az Ezeregyéjszaka meséiben. Határozottan boldognak érezte magát. Isten tudja, de belestergett ebbe az elébe cseppent fiúba. És Táncos is öbelé. Lehet ennél, elsőre, többet akarni?

Aztán, hogy később már egymagában baktatott hazafelé, gyalogosan át az Erzsébet-hídon – dolgozott már erre hókotró – a trolivégállomás irányában, amely akkor a Kárpátiával szembeni szűk kis utcában volt fellelhető. Táncos az első járat elérésére aspirált. Sikeresen.

Alvásszerű, rövid kábulatában álmot látott.

Egymagában álldogált a Keleti-pályaudvar csarnokában, várta a miskolci gyorsot. A leszállók egyike, idős asszony, szaténkombinéba öltözötten, aggodalmasan maga elé tartotta nyლოსzatyráját, miközben lekászálódott. A szatyor mégis kiszakadhatott valahogy, mert öklömyi paradicsomok gurultak szerteszét. Szeretett volna segíteni az ismeretlen, kombinés asszonynak, de mintha földbe gyökerezett volna a lába. Ráadásul hátulról kapott egy jó nagy pofont, azt se tudta, kitől, mert megfordulni se bírt. A kombinés egész közel jött, eszelős tekintettel az arcába bámult.

– Magának rég Mexikóban kellene lenni. Elkezdődött az olimpiász.

Így mondta, olimpiász. Az ipszilont valahogy másképp ejtve, mint az i-t. De nem értette, hogy csinálta ezt. És azt se értette, amit utána mondott, olyan gyorsan hadart.

– Lassabban, kérem – figyelmeztette.

De a kombinés legyintett s váratlanul előhalászta bal keblét.

– Na, melyik jobb, ez, vagy a paradicsom?

Nem tudott rá felelni. Émelygett. Valaki ordítani kezdett, megint a háta mögött.

– Pattogatott kukoricát! Pattogatott kukoricát!

Jé, gondolta ekkor, ez már Mexikó. Ott esznek pattogatott kukoricát. De hogy ért ide ilyen gyorsan? És nem is a Keletiből megy a mexikói, hanem a Déliből. Itt már minden összekeveredett?

Mit fog itt csinálni? Hiszen megígérte az osztályfőnöknek, hogy nem versenyez, nem indul, bárhogy kérlelik. Kedve sincs hozzá.

– Na, jól van – mondta, és zsebre vágta a kombinés bal keblét, ahogy elhaladt mellette. Azt gondolta, egyenesen a vívócsarnok felé tart, hiszen ott lesz találkája Kozma Picivel. Már, ha ő is megérkezett. Mert ezek után semmi se biztos.

Rálépett egy paradicsomra, de lepillantva látta csak, hogy nem is paradicsom az, hanem veres pöfeteggomba, ami a testsúlyától megrepedt, szanaszét repítve-szórva spóráit.

– Hé – kiáltott utána a kombinés –, adja csak vissza a kebleimet!

– Hogyhogy kebleit? Csak egy van. A jobbik, azaz a bal. De ez kell nekem, mert otthon hagytam a tornazsákot. Üres kézzel mégse mehetek.

– Követelem, hogy adja vissza!

– Menjen a fenébe! Ez Mexikó, fogja már fel! Errefelé csemegének számít az ilyen. Dehogy adom vissza!

A kombinés arca hirtelen megváltozott. Nem csak azért, mert szeplők borították el, fülig ért a szája és kocsányon lógtak a szemei, hanem mert ajkai közt, mint libazsíros vatta, asztráltest bukkant elő, s kanyarodott fel a csarnok levegőegébe.

– Isten veled fiúka! – mond az asztrál.

– Isten vele, nénikém!

Lassan a testtel, nekem még feladatom van itt, gondolta, és körülnézett, már amennyire mozdíthatatlan nyaka engedte. Egy teremtett lelket se látott, a kombinés szórén-szálán eltűnt, a pár perce befutott vonat úgyszintén. Ki érti ezt? Csak az öt karika villódzott neonfényvel, alatta VIVA MEXICO, vagy valami ilyesmi. Hirtelen arra gondolt, azonnal haza kell utaznia, nincs itt semmi keresnivalója.

Feje felett, szomorkásan csendült fel a hangszóróból egy rég hallott, kedves orgánus: Hát nem emlékszel, te számár? A Pancho Villa, meg a Viva Zapata, no és aztán az El Lobo taktusaira, a sombrero és ezüstsarkantyú suhanására és pendülésére, a farkas vonításra, az öszvér-, számár-, lónyerítésre, a lasszóra, Colt-ra, Winchesterre, a poros utcákra, homokviharra, kaktuszligetekre, a hegyszorosokra és hegyi ösvényekre, a chilis babra és a peyotl hatására? Nem emlékszel semmire?

Ettől alaposan elzékenyült, és könnyezve ébredt fel.

Otthon volt, saját ágyában, zúgó fejjel, kiszáradt torokkal. Kintről, nagyon halkan, edénycsörömpölés hangzott, de benn teljes csend és szűrt világítás uralkodott, mintha hó fénylene át az ablakon. Hagyták tehát nyugodtan, háborítatlanul aludni. Hiába, gondolta Táncos, és rágyújtott, nincs párja a házi nyugalomnak, az otthoni alvásnak.

Tökös bötlehemesek

Az *Írás* név úgy ragadt rá a Sáriöcsire, hogy nagy strikkező hírében állott. Folyton-folyvást csalt, a földbe karcolt vonalat legföljebb csak álmaiban találta el, mégis mindig ő nyert. Szívlapát nagyságú kezével markolta föl az aprópénzt, azután rázta, rázta. *Fej* vagy *írás*, kérdeztük volna kötelezően, a játék szabályai szerint. De ő ezt meg sem várva, mielőtt földobta volna a sok csicsedlit a levegőbe, előre elkiáltotta magát: *írás, írás!* Am, ha a rázás után több pénz esett a *fej* oldalára, ő addig rázta a maradékot, míg nem az *írás* győzedelmeskedett. Igaz, a rézből készült lukas kétfilléreseket és az alumínium ötfilléreseket hagyta a földön, tessék-lássék, nekünk is legyen rázni valónk. Amúgy, *kuss* volt a nevünk. Aki ellenkezni próbált, arra azon nyomban ráüvöltött: *kuss legyen gyerek, mert úgy megverlek, mint a korpába szart macskát!*

Nem szerettünk vele szemtől szembe' állni. Jóval magasabb volt nálunk, legalább négy-öt osztállyal járt fölöttünk. Szórzete imitt-amott csillogott az állán, de már zsilettpengét használt. Ez a kaparós beretva még ritkaságnak számított akkoriban. Tőlem kunyerálta el, én pedig az apám borbélyműhelyének egyik fiókjából emeltem ki. Az apám nem vette észre, mert Lízi néném legalább tucatnyit küldött Amerikából a mindig megdézsmált csomagban, azzal a levélbeli megjegyzéssel, hogy *Ernö öcsém, küldök neked sok siletet, jó élessek, ezekkel beretvöld a pátkai nipeket, hogy szépek legyenek, mint tinétek a demokráciátok!* Azután az apám el is égette ezt a levelet, mert öregapám szerint be volt rezelve. Aznap este hallottam öregapámtól, hogy *a vinkurva Lízi nénétek fostos-szajúsága miatt még a vígin eviszi az apátokat az ávó!*

Összevont osztályokba jártunk, olyan kevés tanterme volt az iskolánknak, mint szegény Basák Tóni füstölőjében a kolbász. Mindig az *Írás* nyert, mindenben. Akkor is, amikor nem. Kuglizásban, nyilazásban, bodzapuskában, távhugyozásban, csúzlizásban...

És akkor is, amikor az osztálytábla előtti kötelező verekedésre ki kellett vele állnunk. Egyetlen egyszer győzött a Smidt Gyuri, a legjobb barátja. Arról meg tudtuk, hogy bundázás. Gőcze tanító elvtárs előjátszotta a bunyómecset, pontosan megmutatta, hová szabad a testen ütni és hová nem. Gőcze tanító elvtárs azzal kezdte az óráit, hogy leakasztotta Rákosi pajtás bekeretezett fényképét a falról. A tanári asztalra helyezte, és biztos, ami biztos, három fejesvonalzóval támasztotta ki, nehogy eldőljön a nagy csihi-puhi alatt *mindnyájunk édesapjának* képe. Sohasem felejtette el megjegyezni: *sutyerákok, ha valaki le merészelni bunyózás közben a képet, annak beláthatatlan politikai következményei lesznek a szüleitekre nézvést, érteve vagyon? Igenis, tanár elvtárs!,* válaszolt a kórus. De ez még mind semmi. Szembefordította vele a Mindszenty bíboros fényképét, amit pedánsan vasalt acélkék köpenye alatt csempészett be az órákra, s azt a füzeteinkkel és az osztálynaplóval polcozta föl. Minden számtanóra előtt üvöltözte: *osztályharc van, szarháziak, ezt mindenkinek kötelező nem csak tudomásul venni, hanem meg is vívni!*

De nektek most csak egymással! Egyikőtök a munkásosztály, másiktok a klérikáció! Értve van, kispajtikáim? A herezacskó és a szem kivétel volt, azt nem szabadott ütni-rúgni, viszont az orr, az áll kétszeresen beszámított a pontozásba. A mi osztályunkból csak a Regőczy Gyuszi bírta úgy, ahogy a gyűródést az *Írással*, meg a melák Bendli. Csakhogy ő legalább háromszor bukott olvasásból, így került le a mi osztályunkba. A Gőcze valamennyi bunyómérkőzés előtt kiosztotta a szerepeket. Az erősebb tanulók képviselték a dolgozókat, vagyis a munkások, parasztok hatalmát. Mi *satnyábbak*, akik általában hittanra jártunk, míg lehetett, és ministrálni is szoktunk, a dologtalan *klérikációt*. Ezt a megkülönböztetést nem értettem igazán gyermekfejjel, de hát elfogadtam, ha már a tanító elvtárs így látta jónak. Öregapám sem tudta nekem elmagyarázni, hogy mit jelent a klérikáció, mert azt mondta, hogy az majdnem *olyan, mint a kutya faszja*, és én *ne üssem bele az orromat mindenféle szarba, de főleg a nagypolitikába*.

Kieséses rendszerben, az első vércsöppig vagy ájulásig tartottak a mérkőzések. A vesztes ráadásul körmöst is kapott, általában a végső győztestől, vagyis az *Írástól*. És az *Írás* nem kímélt senkit. Valósággal kéjelgett, amikor egy-egy nyertes meccs után Gőcze a kezébe adta a fejes vonalzót, vagy kiküldte az iskola hátsó kertjébe, hogy vágjon le a bicskájával friss birsfa husángot.

A Gőcze az ügyeletes hetesekkel eleve kikészített két darab tisztára mosott szivacsot, amit az egészségügyi lavór mellé kellett tenni a stokedlire, hogy vérző orrunkat alkalmasint le tudjuk vele törölni.

Az ötvenhatos forradalom bukása után, a téli szünetben bocsátották el Gőcze tanító elvtársat rövid időre, de azután hamarosan visszajöhetett, mert önkritikát gyakorolt és bocsánatot kért a szülői értekezleten. Viszont soha többé nem volt kötelező verekedés az órai előtt, igaz, a Mindszenty és a Rákosi képei is örökre eltűntek az osztálytermünkéből. A falunkban azt suttozták, hogy a bíborost bekasztlították, a vén kopaszt meg magukkal vitték a ruszki Szibériába.

Semmit sem vártunk olyan türelmetlen áhítattal, mint az adventet. A *nagykarácsony* közeledtével elmehettünk ministrálni a hajnali misére, amiért kigalambokat kaptunk ajándékba az Egervölgyi plébánostól. Az apám ki nem állhatta ezeket a galambokat, többször is élcelődött rajtuk: *baszódna meg plébános atyátok a szaros, fostos galambjaival együtt, hová a radai rossebbe rakjuk őket!* Pedig majdnem lefagytak értük a lábam ujjai a fűtetlen templom kövezetén, hiába adott rám az anyám dupla pamuk zoknit. A ministrálást egyáltalán nem nézték jó szemmel az iskolánkban. Különösebb büntetés ugyan nem járt érte, de a Fogarasi és később a Kovács igazgató elvtárs sokszor nyilvánosan, általában az iskolai ünnepeken, ki szokott gúnyolni bennünket, *aprószenteket*.

Hanem a pásztorozás! Az volt ám az igazi. A pihekönynyű, hársfából készített bötlehemet, amit műbútorasztalos

Karcsi bátyámtól kaptam még ötödik születésnapomra, már advent előtt két héttel lehoztam a padlásról. Ki kellett tisztítanom nedves ronggyal, mert telis-teli volt pókhálóval és apró egérszarral. Friss mohával béleltem, átfestettem a fából faragott Kisjézust és a Szent Családot. Új szalmát tettem a jászolba a kukoricacsuhéból fabrikált barmok elé. Öreganyámtól elkunyeráltam Mária Magdolnás kicsiny szentképét és egy vastagabb gyertyát, ezeket is a helyükre raktam. A törékeny, karcsú tornyot kályha-ezüsttel, a keresztjét sárgával pingáltam ki, mivel arany festékünk nem volt. Még a holdvilágnál is fényesebben csillogott.

Több gyerekbanda járta ilyenkor, sötétedés után a házakat. Elfértünk egymás mellett, hiszen hét kilométer hosszú a mi fálunk, a Főszertől az Újtelepig, ahol Struczer Lajos bátyámék is laktak. Nem mondom, hogy nem voltak összeveszések, néha kisebb verekedések a bandák között. Végül mindig megegyeztünk, melyik banda megy be először a kiszemelt házba. Mert nem mindenhol kérdeztük ám meg, hogy *szabad-e pásztorozni?* Általában ott kopogtattunk be a furkós bottal, ahol *jó mód vót!*

Jaj, de örültem másodikos koromban! Az Írás bevett a csókásiai bötlehemező bandájába. Nem tagadom, másnap már csalódással vettem tudomásul, csak a vadonatúj bötlehememnek köszönhetően mehettem velük. Először elsírtam magamat, amikor az Írás, se szó, se beszéd, leemelte vállamról az én ajándékba kapott bötlehememet. Naná, hogy ő vitte, hiszen ő volt az *Öreg pásztor. Ne bölgé má' drága aranyos kisöcsém, az anyád szüz máriáját, majd megnősz te is, aztán cipelheted, ölöget!*

Otthon egyszer azt mondta nekem az anyám, hogy: *ez a melák Sáriöcsi gyerek neked szegről-végről rokonod kisfiam, de azért nem muszáj vele süve-főve bandáznod, mert még a szeme sem áll jól nekije.* Hát ekkor értettem meg igazán, hogy miért szólít engemet állandóan drága aranyos kisöcsémnek. Pedig, hogy' utáltam ezt a megszólítást! Nem tudom, miért, szégyeltem a barátaim előtt.

Szezononként *összekerestem* a bötlehemezéssel és a mendikálással annyi pénzt, amennyiért meg tudtam venni legalább három-négy diafilmet. Villanyáram nem lévén a falunkban, az apám világvevő rádiójának telepéről működtettük a csillogó, ezüstsínű vetítőmasinát. Legelső diám a *Grant kapitány gyermekei* volt, amit rá néhány évre sajnos elnyert tőlem az Írás kuglizáson, mint annyi mást. Még ma is érzem a celluloid illatát, még most is magam előtt látom a film címfeliratát, az első képkockákat: *A Verne regénye nyomán készült szovjet film képeiből összeállította: RUZICKSKA JÓZSEFNÉ...* és akkor elkezdődött az izgalmas történet: *1864. július 26-án egy Duncan nevű angol hajó Skócia partjai mentén járt...*

Bötlehemezés előtt úgy kivikszoltuk egymás arcát korommal, kukorica-üszöggel, hogy a jóanyánk sem ismert volna miránk. Imre bátyám adta kölcsönbe a bundás bekecsét, amit kifordítva illett fölvennem. Csali öregapám szurkos kenderkócból csinált madzaggal fölköthető bajuszt és indulás előtt behúzta fejembe a bűdös-bagós szagú kucsmáját. Hónom alá nyúlt, fölemelt, majd beleállított kerges csizmájába, azután körbetömkölte a lábam szárát rongyokkal, és egy *eriggy te pásztorok kerála, Isten-*

nek hirivel! elengedett az utamra. A vállamra vett bötlehemnek, a nehéz bekecsnek és az emberes csizmának a súlyát nem is éreztem, valami ismeretlen erő vitt előre, egészen a csókási tejsarnokig. Itt szoktunk gyülekezni indulás előtt és mindig ide tértünk vissza szétosztani az összepásztorozott ajándékokat, a pénzt, amit útközben az Írás megdézsmált, általában a nagyobb címletű aprót. Előfordult olyan is, amikor nem sikerült neki a csóreszolás. Ilyenkor meg képes volt direkt elhasalni a Szent Családdal, csak azért, hogy a bötlehemből szétguruló pénzt fölkapkodhassa. Szívszakadva és sírva vittem haza a letört tornyú bötlehemet, amit még aznap este megpreparált Csali öregapám.

Általában almát, diót, lasponyát, birset kaptunk. A tehetősebbektől házilag kotyvasztott szaloncukrot, diós-, mákos kalácsot, vagy egy-egy szál sodort cigarettát. A cigarettát is az Írás gyűjtötte be, mondván: *nektek aranyos kisöcsém, macskapöcse jár a szájátokba!* Igaz, olykor egy-egy slukkot nekünk is engedélyezett. A boltos Kellermayerék mindig kitettek magukért. Lehetett a rogyásig terített asztalukról választani: a gránátos csokikocka, füge, sósborszeszes cukorka, habcsók, krumplicukor, ánizsos bocskorszój, selyemcukor, marcipános kismackó közül. A selyemtapétás falon puskák és agancsok lógtak körös-körül. A Józsi bácsi vaníliás illatú szivart pőfékelt. Náluk minden olyan volt, mint a mesében. A legtöbb helyen azonban savanyú lőrével vagy marharépból főzött irtózatosan bűdös pálinkával, esetleg otelló borral kínáltak meg bennünket. Mi kisebbek hamar berúgtunk, ilyenkor az árokparton rókáztuk ki magunkat.

Szabad-e pásztorozni? – kérdeztük az öreg Fekete Imre bácsiék ablaka alatt is.

Szabad hát! Kerüljenek kendtek beljebb!

Hipp estét, hopp estét! Szerencsés jó estét! Én volnék Sutton Palkó, az első pásztor az olajfák hegyéről... Merre van a gazda? Jó lenne, ha leterítené az asztalt fehér abrosszal vagy legalább tiszta lepedővel...

Jó estét gazduram! Én volnék a második pásztor, hol van az a retkes, szitykes-szutykos szolgálója? Ha most be nem léptem volna, a kolbász és a sunka odaégett volna...

Pásztorok keljünk fel, ...Betlehem városába siessünk, ne késsünk, hogy még ezen éjjel oda érhesünk,

Kisjézusnak ajándékot vihessünk, mi urunknak tiszteletet tehessünk...

Gyere bé, Öreg!

*Jó estét Gazda! Én vagyok az Öreg. Akkorát csetlettem-boilottam kendtek küszöbében, hogy százmázsás lelkem majd' kiszakadt. Ilyenkor az Írás elgáncsolta saját magát, hasra vágódott, majd kisvártatva föltá-pázkodott. Az első pásztorra bízott bötlehememet körbetáncolta, utána színészkedve felkiáltott. *Hát ti most is alusztok? Keljetek föl, mert a gazda kakasa már hármat kukorékolt... Pásztorok, pásztorok keljünk föl...**

Sorra felkeltünk és egymást kérdeztük:

Hát te mit álmodtál pajtás?

*Hát én pajtás azt álmodtam, akkora egy szűnyogot lát-
tam, hogy egyik lába a sokorópátkai, a másik a szögedéi
templomon volt és úgy ivott a Dunából. Háá... te pajtás
mit álmodtál?*

*Hát én pajtás azt álmodtam, hogy a gazda egy nagy
marék pénzt adott...*

Jó is volna pajtás!

Hát a nagy hordót melyitek hagyta nyitva?

Kis Pista a nagyobbik bojtár...

A legvégén, még néhányszor körbejártuk az asztalt, furkósbotjainkkal döngöltük a tisztaszoba földjét és a Vehrer Pista bácsiéknál ivott sok pálinkától kábultan már óbégatva énekeltük:

*Hurka, kolbász, szalonna,
ha a gazda azt adna,
Pásztoroknak jó volna!*

*Egy liter bort melléje,
ha a gazda töltene,
Pásztoroknak jól esne!*

Hát, az öreg Feketééknél, egy szem dió nem sok, de még annyit sem kaptunk. Természetesen az Írás azonnal „reklamált”. Erre föl Imre bácsi fölemelte a mutatójúját, dörgedelmeset fingott, majd fennhangon azt mondta a feleségének: *Hogy a franc esne belétek! Eridj anyjuk, ne sajnáld, hozz be nékik a rédliből egy szakajtó sültököt!*

Odakinn kékesfehér színben játszott minden, igencsak kavarta már a havat a szél. Még szerencse, mert a frissen sült, forró tök majdnem kiégette a tenyerünket. Mintha varázsszóra, valamennyien egyszerre dobtuk bele a hóba. Ekkor az Írás ránk parancsolt, szedjük föl azonnal, mit képzelünk mi, majd talán hagyjuk, hogy pocskba menjen ez a drága sültök! Ezen kicsit elcsodálkoztunk, de senki sem mert ellenkezni. Előkapartuk a hóból az összes sültököt. Mindent úgy csináltunk, ahogyan azt az Írás mondta. Hátba kellett kerülnünk az öreg Fekete házat, de ez csak úgy volt lehetséges, hogy a szomszéd Pöntör Mihályék udvarába lopóztunk. A Pöntörék ablakai sötétek voltak, tudtuk, a tyúkokkal fekszenek, mert a Mihály bácsi mezőőr lévén mindig hajnalok hajnalán kel. Egyszerre ott álltunk a fehérre meszelt hosszú hátsó fal előtt. A sültököt az utolsó falatig fölkenette velünk az Írás a falra.

Aznap már nem pásztoroztunk sehol sem. A tejsarnok-

nál szétosztottuk az ajándékokat és az aprópénzt. Szinte lábujjhegyen sunnyogtunk haza.

Másnap nem volt iskola, mert kiadták a szénszünetet. Tüzelő híján egy héttel korábban is csak úgy mehettünk, hogy minden tanulónak két-két kölönc hasábfát vagy három szem tojásbrikettet kellett vinni. Leó tanár úr, akinek széle-hossza egy volt, akit ezért csak kiscigányoknak hívtunk, az iskola kapujában gyűjtötte össze naponta a tüzelőre valót. Egyedül őt nem szabadott a tanítóink közül elvtársnak szólítani, azért, mert az a szóbeszéd járta, hogy büntetésből került a falunkba. Egyenesen a győri tanítóképző intézetből, ahol állítólag a kistanító néniket simogatta és molesztálta. Imre bátyám szerint nem más, mint Fogarasi igazgató jelentette ki a községi tanácsülésben, hogy *az ilyen szaremberek nem érdemlik meg az elvtárs megszólítást. Mert: az ilyenek miatt késik a világbéke, és áttételesen a koreai nép is az ilyenek miatt szenved!* Hát én nehezen tudtam elképzelni, hogy mi köze van a kiscigány Leónak a koreai néphez, hacsak az nem, hogy a koreaiak is olyan apró termetűek, mint a Leó.

Szénszünet ide, szénszünet oda, nem sokáig aludhat-
tam emeletes dunyhám alatt. Iszonyatos fájdalomra ébred-
tem. Az apám, mint akinek elvették a józan esztét, tajték-
zott, üvöltött. Hajamnál fogva ráncigált ki az ágyból. *Mi
az anyád szűzmáriáját csináltál tegnap este? Majd adok
én tenéked böttelemezést! Ripityára töröm a fejedet azt a
szaros kócerájt! Lenyulatom veled azt a falat...*

Néhány perc múlva már ott térdepeltem borbélyműhe-
lyünk olajozott hajópadlóján, a sarokban. *Vezekelni, azt
muszáj, minden bűnre*, mondta ilyenkor. Ez volt a szoká-
sa. Ha rossz fát tettem a tűzre, odaterdepeltetett a sarokba. A köpöcsésze mellé! Nem is a térdepelés fájt, hanem a köpöcsésze közelsége. Undorodtam attól a fehérre zomán-
cozott, rohadt büdös csészétől, amit az apám kuncsaftjai turháztak tele nap, mint nap. Egy ideig csak a falat bámul-
tam, a falon az ótvaros-barna színnel hengerelt mintákat. De ahogyan káprázni kezdett tőlük a szemem, ahogyan fáradt a nyakam a merev tartástól, úgy csúszott tekintetem egyre lejjebb erre a repedezett zománcú akármire. Végül már csak a repedéseket láttam, amelyek úgy hálózták be az egész csészét, mint a vérerek az ember testét. Hányin-
ger gyötört. Nem tudom, hány percet, hány órát térdepel-
hettem ott a sarokban.

Ma már csak arra emlékezem, hogy délutánra megeny-
hült az apám. Odakinn a bőszen kavargó hó is átváltott szín-
te langyos, permetező esőre. Néhány napra rá, a karácsony-
fa alatt ott fénylett életem első kurlis vaskorcsolyája.

Biciklivel a köldöke fölött

Sóshátú Fiú és Varázbokájú Lány útnak indultak. Csak a közeli Macskás-tóhoz. A Lány megigazította zokniját csillagos tornacipőjében, felpattant a biciklire és gyerünk.

Sóshátú Fiú előző este izzadta bele sötétszürke pólójába az útvonalat, egy komplett térkép rajzolódott ki a fehér szemcsés vonalak mentén. Egymásra néztek, és egyből tudták, mit kell tenni. Varázbokájú Lány kimosta a pólót, nem egyszer, nem kétszer, de a térkép nem akart eltűnni. Halványodott valamelyest, össze is zsgorodott, de a Macskás-tó semmivel össze nem hasonlítható képe még mindig tisztán rajzolódott ki. A Lány bal karja csupa libabőr lett, míg jobb karjáról Sóshátú Fiú egyesével csókolta le a parányi búbokat. Mikor a Fiú nyaka köré fonta lábait, varázbokája összesűrűlódása révén csillagfény gyűlt a belvárosi albérlés kicsiny szobájának sötétjében.

Igyekeztek kikerülni a forgalmat, ami szombat délután nem volt túl nagy, de Sóshátú Fiú nem szeretett autók között cikázni; nem vallotta volna be, de őrült féltékenység gyötörte, mikor az autók ablakain kihajoló férfiak kéjszóró tekintettel mérik végig a Lány szélben lobogó barna copfját. Elmentek a pálya mellett, a külváros szélén, ahol Raszta gyakorol mindig, aki Európa- és világbajnok BMX-es, jelenleg az Orion-Bajnokságra készül. A gyártelep mellett jobbra fordultak; Sóshátú Fiú minden épülethez kapcsolt egy rövidke anekdotát, hol és mit dolgozott, kikkel kötött életre vagy egy hétre szóló örök barátságot. Néhány száz méter után elértek a Déli Időkapuig. Rajtuk kívül csak egy mákteát szállító kamion robogott az átjáróban, figyelmet sem szentelve rájuk. Kicsit hepehupás volt az út, talán a Nyugatint kellett volna menni, az nincs ennyire elhasználódva, morfondírozott Sóshátú Fiú, de így le tudnak vágni néhány kilométert, a Lány ugyanis régen biciklizett már, a bicikli évek óta a lépcsőházban porosodott, néhány hete vette csak ismét elő.

Még sosem járt az Ó-Ó-Városban. Lenyűgözték a pókhálószerűen egymásba kapcsolódó utcák, az apró mézeskalács házak; ahol az udvarok tele gyümölcsfákkal, kutyaugatással és gyerekkacajjal hajtott hintákkal. Szinte még tekerni is elfelejtett, olyan elemi erővel tört rá a déjã vu. Egy „Eladó” táblás ház előtt hirtelen megálltak, a Fiú csak annyit mondott, „Megvesszük”.

Sóshátú Fiú biciklivel a köldöke fölött született. Két centiméter átmérőjű, vörös, málnaszerű anyajegy virított a köldöke fölött. A szülők először megijedtek, az orvosok hiába nyugtatták őket, hogy néhány hónap alatt felszívódik; majd meg voltak győződve róla, hogy bicikli alakú, de megörökíteni nem tudták már, másnapra eltűnt.

Kiértek a tóhoz. A Lány megmozgatta elmeredett lábait. Kerestek egy nyugodt zugot, távol a zsiliptól, ahol kövér kisfiúk ugráltak a vízbe; csobbanásuk és sikítozásaik hangját tompította a nádas.

Az idő múlását a víz csillogásán érezték leginkább. Ahogy tompultak a fények, úgy fogytak el az emberek. Ők meg csak beszéltek és beszéltek, leheveredve a fűbe. Néhány óra múlva a Fiú pisilni ment, otthagya a Lányt a félhomályban, amikor ismerős arc tűnt felt a két egymásra fektetett bicikli mellett. A hófehér tornacipők megkerülték és leültek mellé.

– Hát te, mit keresel itt?

– Látni akartalak.

T-Lovag, aki átjáratos téren és időn, aki megállítja a percek, akinek kék szemében ott van Varázbokájú szemének barnasága; belesimított a Lány hajába. Gyomra összerándult, keze remegni kezdett, és ismét ott voltak a Hájás-sziklánál, ahol egy éve találkoztak. T-Lovag magányosan kószált téren és időn át, míg egy véletlen folytán megbotlott a Lófej-köd bal sarkában, és a Hájás-szikla peremén meghúzódó kicsiny réten kötött ki, nem messze a Lánytól, aki ott napozott. A Lovag, mikor meglátta a Lányt, ahogy hason fekve rácsált egy fűszálat, közben barna haját gyöngyvirágtündérek fonogatták, elvesztette egyensúlyát, szemét elhomályosította a Lány bokája körül ragyogó csillagfény, a szíve pedig megtelt egy különös érzéssel, amit már vagy 420 éve nem érzett.

Fűzégés hallatszott, a Lány a hang irányába nézett, de tudta, hogy Sóshátú Fiú jött vissza, és tudta, hogy mire visszanéz, T-Lovag már nem lesz sehhol, eltűnt, ahogy jött, csak a nádas zörrent meg utána.

Nem sokkal napnyugta után gyülekezni kezdtek a macskák a tó körül, hogy éjjelre teljes létszámmal üljék körbe. Minden évben megteszik egyszer. Senki nem tudja, hogy melyik nap lesz a gyülekező, kihez vagy mihez igazodnak. Láthatóan egy hatalmas, vörös cirmos a vezetőjük, aki, ha némi bonyodalom támadna, elég, ha megvillantja sugárzóan zöld prizmaszemét, és a verekedők farkukat behúzza elsunnyognak.

Sem Varázbokájú Lány, sem Sóshátú Fiú nem látott még ehhez foghatót. Hallottak már ezt-azt a Macskás-tóról, de városi legendának tartották csupán. És most ott voltak, ott, ahol milliónyi villódzó szempár a tó körül; a tekintetek a tó közepére szegezve, mintha várnának valamit, közben izgatott surrogás és dorombolás hallatszik. Megbabonázva álltak a félsziget belsejében, egy pillanatra eggyé olvadtak a Macskás-tóval, majd éjjel után elég volt egy prizmavillanás, és a macskák eltűntek.

Némán tekertek egészen hazáig, csak mosolyuk árulta el, hogy mindketten megértették, miért is kellett ma kijönniük a tóhoz.

Fáradtan dőltek az ágyba. A Lány mélyen belefúrta arcát Sóshátú Fiú mellkasába, a göndörödő szőrök megcsiklandozták az orrát, de nem érdekelte, mert a Fiú csak ölelte és ölelte, mintha soha nem akarná elengedni. Egymás karjaiban aludtak el, mint régen, mint már nagyon régen, és a Lány összesűrűlő bokája körül ismét felgyűlt a csillagfény.

Tolnai-triptychon

Romeltakarítás és restauráció Tolnai Ottó újabb könyveiben

Ez a tanulmány Tolnai Ottó újabb könyveivel foglalkozik. Azt a periódussá (és megjelent formájában triptychont képező) terebélyesedő időszakot szeretném áttekinteni, ami a *Költő disznósírból* kötet óta megjelentetett Tolnai-könyvekből feltehető. A kiindulópont az *Ómama egy rotterdami gengszterfilmben* lesz, majd *A pompeji szerelmese* és a *Grenadírmars*¹ áttekintése következik; intertextuális csellengés sem kizárt. Elsősorban azt mutatom meg, hogy a verses forma, illetőleg a hosszú- és rövidpróza (Kurzprose) narratív és poétikai eljárásmodjai miként illeszkednek a Tolnai-oeuvre egészébe. A romeltakarítás és a restauráció általam alkalmazott, bevezetendő fogalmak.

A Tolnai-triptychonról

Egymás mellé állítva e tomosokat, rögtön feltűnik, hogy 2006-os *Ómama egy rotterdami gengszterfilmben*, valamint a 2008-as *Grenadírmars* közrefogja a 2007-ben kötetként megjelent *A pompeji szerelmese*ket. A kiadás időpontjai mintha a linearitás képzetét keltenék bennünk, pedig szó sincs itt hagyományos értelmében vett linearitásról. A koncentrikusan bővülő oeuvre három újabb darabja ez a három kötet; tematikai-poétikai rokonságuk nem véletlen, hanem az életműből, Tolnai írásművészetéből fakadó természetes következmény. Külsőre is jól látható, hogy az *Ómama* és a *Grenadírmars* ugyanakkora méretben készültek, míg közülük kimagaslik (akárha robbanásra kész vulkanikus kúp) *A pompeji szerelmese* című kötet. Előbbi két könyv a zEtna Kiadó gondozásában jelent meg; a borító is hasonló koncepció alapján készült el.

Az *Ómama* kötet első borítóján egy Vermeer-festmény részleteként egy ülő nőalak látható, míg a hátsó borítón egy keresztelő átvételi elismervénye található, 1940-es évszámmal. Ilyeténképpen a borító egy felületen jeleníti meg a mitikus ómamát és a keresztelő tevékenységet végző hús-vér ómamát. Erről Tolnai *A félreértett kenyérfalat* című versében beszél: „A lyuggatott ólomteknő / a depónián gyűjtött kanulökből fűzött függöny / az elhullott hattyú énekének kottafüzete mellett / csak a sok szerezsen gyereket találta / a nyomozó méhés / mint ragyogó zöld-arany kas / zsongott tőlük az almárium / józsef és anna sándor és mária / csak a sok pogány gyereket / akiket ómama kereszteltetett meg”.²

A *Grenadírmars* borítójához Gerhard Richter képét használták fel; ez az a kép, ami Tolnaira Berlinben revelációszerűen hatott, a zentai Tisza képét idézve fel: „De hogyan került ez a zentai Tisza-part most egyszerre oda, Berlinbe? Hosszú idő kellett, hogy észhez térjek, felérjem ésszel, mi is történt. [...] addig a napig úgy hittem, hiper-

realizmus, vermeeri tökély ide vagy oda, valami különbség mégis kell hogy legyen a kép és a valóság között. Igen, itt nem volt különbség, nem létezett határvonal. Bizonyosan tudtam. Ahogyan az a kínai mester is fölment a képre és hátra tett kézzel elballagott, én is fölmentem, és odaültem. Ezt talán maga Richter sem tudta. Már mint hogy sikerült. Nem volt híre róla. Hogy valaki, egy rezge kisgyerek, egy rezge kérész felült a képére, felitatódott annak ezüstolív közegében. Hiszen a képzőművészet, a kritika, az elmélet, mint jeleztem is, más irányba kutáskodott, más irányba tart, nincsenek ilyen instrumentumai, a fénykép feltalálása óta nem foglalkozott igazán ezekkel a kérdésekkel.”³

Az újabb Tolnai-könyvek műfajilag is változatosak, s ez nemcsak azért van így, mert Tolnai nehezen kategorizálható, teljesen egyéni beszédmódot alakított ki. Az *Ómama*-kötet műfaji megjelölése: regény versekből.

A pompeji szerelmese alcíme – Fejezetek az *Infaustus*ból – elbeszélésfűzérként, esszénovella-gyűjteményként, középhosszú prózaként értelmezhető. A *Grenadírmars* alcíme nem kevésbé talányos (előrevetítve: találót kellene ide írni, vagy, tovább megyek, telitalálatot): – egy kis ízelt opus –. Ennek a kötetnek a záróakkordja beszél el tulajdonképpen azt a szándékot, miszerint a *Grenadírmars* az *Ómama*-könyv párjaként, testvéreként funkcionál majd (*Álom egy zentai könyvecskéről*).⁴ Itt Tolnai rövidprózával, sokszor zárlatos, fragmentumszerű szövegekkel dolgozott. Az alcím jól mutatja a szövegszervező szándékát; szelvényekből, apróságokból építkezik, nem megfélekedve arról, hogy amiről beszél, az élő, organikus: szövegtestesülésében, tartalmában egyaránt.

A triptychon tehát különböző műfaji kódolással operál; alaphelyzetét tekintve viszont érezhetően a balkáni ezredforduló köré szervezi mondanivalóját. A szövegek a felbomló struktúrák rögzíthetőségével, újrakonstruálásával kísérleteznek; a kilencvenes évek jugoszláviai eseményeitől kezdődően (Tolnai figyelme az egész 20. századra kiterjed) a kétezres évekig terjedő időtérre, illetve az a megélt tapasztalat, ami összeköti, triptychonná szervezi a könyveket. Ezzel szoros összefüggést mutat az identitás problematikája; a délszláv állam, a jugoszláv egység megbomlása, s az ehhez csatolható, átszituálódó identifikáció kérdése, a háborús sokk utáni újakezdés. Ezek a jelenségek az általam triptychontként emlegetett szövegek mindegyikében fellelhetők.

I.

Az *Ómama egy rotterdami gengszterfilmben* ennek megfelelően Vitéz ómama alakja köré szervezi meg magát. Az apácának készülő anyai dédszülő mítosz és valóság között

¹ Tolnai Ottó: *Ómama egy rotterdami gengszterfilmben*. zEtna Kiadó, Zenta, 2006; *A pompeji szerelmese* (*Fejezetek az Infaustusból*). Alexandra Kiadó, Pécs, 2007; *Grenadírmars*. zEtna Kiadó, Zenta, 2008.

² Tolnai Ottó: *A félreértett kenyérfalat*. In: *Ómama egy rotterdami gengszterfilmben*. zEtna Kiadó, Zenta, 2006, 200.

³ Tolnai Ottó: *Grenadírmars*. zEtna Kiadó, Zenta, 2008, 392.

⁴ Tolnai Ottó: *Grenadírmars*. zEtna Kiadó, Zenta, 2008, 379–397.

teremt kapcsolatot. Folyamatos jelenléte egyszerre mutatja fel retrospektivitás, illetve a megidézett alakmás és a kortárs horizont dialógusát; az első ciklusban jól lokalizálható a tér, a kötet további ciklusaiban (különösen *Az argentin arca* című hosszúverstől kezdődően) azonban mindez képlekennyé válik: „Tolnainak megvan az a különleges és leginkább önmagára veszélyes képessége, hogy a napi, a most történő történelmet szinte azonnal, az esemény jelen idejében mítosznak lássa, mítoszként értelmezze, és hogy összekapcsoljon, szinkronba hozzon egymással látszólag összefüggésben nem lévő eseményeket (kergemarha-kór, a németalföldi festészet, a hágai börtön fala, avagy a madárinfluenza, Rembrandt, Milosevics boncolása Hágában), és egyetlen, összefüggőnek ható, ráadásul ismétlődni, replikálódni képes mitológémák hálózatává szője azokat.”⁵ Az egyébként is mitikussá emelt női alak hirtelen egy nemzetközi költőfesztiválon találja magát. Tolnai ezzel a szituációval szembesít a címadó ciklusban, és itt jelenik meg az identifikáció problémaköre is: „a fesztivál katalógusában nevem mellé / azt írták hogy Hongerýe / Hungary majd egy emailen azt / kérdezték nem inkorrekt-e ez így / s én válaszolni akartam írják kötőjellel / azt is hozzá még hogy Jোগoszlavië/Yugoszlavia / de végül is nem emileztem nekik / azon tűnődtem mire megérkezik emilem / jugoszlávia talán már meg is szűnik létezni / szerbiát írni meg viszont egyelőre még semmi kedvem / talán már meg sem is tanulom írni / legalábbis nálam már nem fog beidegződni a dolog / noha per pillanat koštunica jugoszláviájával szemben én / éppen őinđič szerbiáját támogatom / jóllehet láttam miodrag pavlović neve mellé azt írták / Servië/Serbia Vešovičnál pedig csupán azt Bosnië/Bosnia / gondoltam végre legyen én is az ami mindig is voltam / hagytam a Hongaars/Hongerýe / hiszen emlékszem még gyerekkoromból / szomszédunk volt apámmal druszaként szólították egymást / jól emlékszem ungar matyira / mindig irigyeltem ugyanis vezetőknévét / (minket akkor még kracsunnak hívtak)”⁶

A groteszk, szürreális helyzet a ciklus XIII. darabjában ér el tetőpontjára; a szürreális képek, a fiktív dialógus ómama és a lírai én között megfelelő kontrasztot szolgáltat az önmagában is az irrealitást sugalló szituációhoz. Hollandia, mint a Nyugat reprezentatív országa, a hágai nemzetközi bíróság, a rotterdami nemzetközi költőfesztivál, egyáltalában a nemzetköziség, ütközőtérben egy identitásában fellazított, kilétét megragadni akaró lírai beszédmóddal, ami egy területileg felszámolás/átalakítás/újrendeződés alatt álló terület reprezentánsaként mégiscsak fel tudja mutatni a heterogenitás ellenében azonosságát, mindezt a tapasztalatot azonban a távollévő, ámde megidézett ómama mondja ki, akit a lírai én távollétebből ittlébe generál: „készüljön ómama mondtam kissé felemelve a hangomat / jóllehet ómama nincs / ómama valójában sosem is feküdt az almáriumban [...] / készüljön ómama / az indigó pruszlikot vegye fel / pest fiume ott óceánjáróra emelik és szépen / rotterdamba hajóztatják / ha tengeribetegség gyöttri nyugodtan okádjon ki / a fiókból / tán már megint filmeznek kérdezte / igen mondtam egy pesti filmes fiú újraforgatja / 35 milliméteres-

re az egészet / de hiszen nem vagyunk mi filmszínészek / mondta ómama magára öltve a molyok által felzabált / ám most még szebben ragyogó / élő indigó pruszlikot / mi semmis vidéki végelények vagyunk / minket szarból tapasztott az úristen / (szarszappannal mosott egész életében) / igen ómama így van / ám mostanság akárha az ilyen szarból tapasztott lények / jönnének divatba”⁷

Mikola Gyöngyi az utószóban egyébként eposzról beszél. Olyan szöveggként fogja fel tehát az *Ómamát*, ami magában rejti egy nagyepikai forma lehetőségét. Ez akkor válik izgalmassá, ha a címszereplőben egy olyan hőstípusra ismerünk, aki nem hordozza magán ugyan a sorsfordító cselekedetekhez szükséges erőt, hacsak nem Tolnai magánmitológiájának szintjén. A kulcs, s valószínűleg Mikola Gyöngyi álláspontja mögött ez húzódik meg: a családi mitológia centrális figurája valóban eposzi tulajdonsággal és súllyal bír. Igazán érdekessé és feszültté mégis akkor válik a szöveg, amikor ez a magánmitológia (családtörténet) a múltra vonatkoztatva konfrontálódik: „Az eposz tere továbbra is az otthon, a gyermekkor földje, Ókanizsa mint ősfalu, de ez a hely immár Afrikára és Szibériára, a két végletes, és az otthon perspektívájából nézve *valószínűleg világra* vészesen nyitottá váló térként mutatkozik; időben pedig az egész XX. században, az önmagukat rendre ismétlő háborúk idejében köröznék a szereplők.”⁸ A háború legmeggrázóbb rekvizituma a *13 hatytyúk dala* című hosszúvers, melynek referenciái a szövegben csak (M)-ként jelölt Slobodan Milošević 20 órás boncolása, a NATO-bombázás emlékképei és a palicsi Vértó, ami az utóbbi időszak legfontosabb locusaként időről időre felbukkan az életmű egyes darabjaiban.

Az utolsó ciklus főalakja, Barnabás az, akivel elkezdődik az általam romeltakarításnak és restaurációnak nevezett folyamat. Mikola Gyöngyi észrevétele megint pontos, amikor arról beszél, hogy az ómamába inkarnálódott „hangzó és ragyogó új lény” másokban is fellelhető: „Ómama figurája örök mintázattá is válik, emblémává, melyre ráismerünk más alakokban, más sorsokban, más időkben és más helyeken is.”⁹

Barnabás, az utcaseprő figurája érzékletesen mutatja fel ezt az új(abb) inkarnációt, bár megjelenése nem mentes az óvatosságtól, a feszültségtől, a tragikusságtól: „Mintha álcázná magát / úgy közeledik a kanizsai úton / a helyi infaustusok düldelt békaszemekkel / a vértóból figyelik barnabás mozdulatait / talán már őt is behívták / valami még nem látott / hadgyakorlat vette kezdetét / amelyet maga a körözött tábornok vezényel / mintha álcázná magát / barnabás afféle előrs [...] senki sem akaródzik kimászni a sárból / ha netalán mégis valami nagy hadgyakorlat / és barnabás afféle előrs / lopakodó szomorúfüz...”¹⁰

A kötet utolsó előtti versében jelenik meg legérzékletesebben az, amit magam a romeltakarítás, restauráció kettős fogalomparájával írtam volt fel. Mindez azonban természetesen allegorikusan értendő, mint ahogy Barnabás az újrakezés allegorikus figurája. Mivel az önreflexió Tolnai eljárás módjainak alapvető szövegszervező metódusa, a restaurációs kísérletet az írás, szövegteremtés aspektusából is olvashatjuk,

⁵ Mikola Gyöngyi: *Utószó*. In: *Ómama egy rotterdami gengszterfilmben*. zEtna Kiadó, Zenta, 2006, 234.

⁶ Tolnai Ottó: *Ómama II*. In: *Ómama egy rotterdami gengszterfilmben*. zEtna Kiadó, Zenta, 2006, 96–97.

⁷ Tolnai Ottó: *Ómama egy rotterdami gengszterfilmben XIII*. In: *Ómama egy rotterdami gengszterfilmben*. zEtna Kiadó, Zenta, 2006, 121–122.

⁸ Mikola Gyöngyi: *Utószó*. In: *Ómama egy rotterdami gengszterfilmben*. zEtna Kiadó, Zenta, 2006, 233.

⁹ i. m. 234.

¹⁰ Tolnai Ottó: *Afféle előrs*. In: *Ómama egy rotterdami gengszterfilmben*. zEtna Kiadó, Zenta, 2006, 181.

nem beszélve a nyilvánvaló alteregó-teremtésről, ami mind az infaustusok, mind Barnabás esetében fennáll. Barnabást nem tekintem egyértelműen infaustusnak; több annál, éppen a fenti inkarnáció miatt. Egyszerre mitikus/transzcendens és referenciális, jelenléte szükségszerű következmény, avagy a véletlen műve: „Ha száll a nyárpehely / barnabás nem várja meg a hajnalhasadást / hisz addig kell tüsténkednie / míg fogja a nyárpehelyt a harmat / aztán jön csak át a platán alá [...] felemeli szomorú sárga söprűjét / barnabás bekattant mondják / a tejutat söpri / a gyilkosok martalócok után / végre valaki söpri / mert senki sem szemetel annyit / mint a gyilkos martalócok / minden fiókot kiforgatnak / felhasogatnak minden dunyhát / végre valaki söpri / a gyilkos martalócok után / szép ritmikusan a hadak útját.”¹¹

II.

Az Alexandra Kiadó gondozásában megjelent *A pompeji szerelmesek* című szövegegyüttesben Tolnai a restauráció más mintázatait mutatja fel. Ezúttal nem családtörténetre támaszkodik. Sokkal inkább az infaustusok Vértó körül cselengő figuráit szólaltatja meg (magának is meghagyva egy hol erősebb, hol gyengébb beszédpozíciót), akik fokozatosan át is veszik a narrátori vezérvonalat: „Fél füllel hallottam, amikor Szanitter Tibike és Gorotva, Regény Misu barátai, arról vitatkoztak: ideje lenne immár eldöntenie T. O.-nak, mi lesz a kulissza az Egész mögött: a TOLNAI, az Adria, a kisebbségi kérdés, avagy ez a kurva tízéves balkáni háború?! Ki kellene jelölni végre, hol az ajtó, hol jönnek be, hol mennek ki a szereplők. (Szegények erővel színre szerettek volna lépni már. Ami egy műkritikusnál természetesen azt is jelenti, hogy: színt vallani. Elterjedt a hír, szerepelni fognak egy regényben. De a regény sehol sem volt.)”¹²

Az infaustusok mellett rendkívül jelentős szerep jut Tolnai alapkategóriájának, világmetaforájának, az ÚJ TOLNAI Világlexikonának. Több helyütt nevezi magát lexikográfusnak, magyarán szótárírónak, szembesülve azzal, hogy ez a tevékenység egy életre szól. Teljes joggal teszi fel a kérdést Kántor Lajos Tolnai életművével, írásművészetével kapcsolatban: enciklopédia vagy pókháló?¹³ Kántor ezt még a *Költő disznósírból* kapcsán vetette fel, ám ennek relevanciája azóta sem csökkent. Az enciklopédikus tudás olyan absztrakciós végponttá lett, melynek elérésére törekedni lehet (Tolnai esetében kell, imperatívusként is értelmezhető készlettel, szükségletnek tűnik, ahogy a legapróbb jelenségre, a legparányibb rezdülésre rácsapva – szinte hallható, tapintható a mohóság, ahogy semmis (mű)tárgyaira rácsap –, beteljesíteni azonban nem lehet. Nem véletlen, hogy Tolnai gyakran emlegeti a kitűnő argentint, Borgest e témával kapcsolatban, elég talán *Az alef* vagy a *Homokkönyv* című elbeszélésekre utalni e helyütt. Az sem véletlen, hogy önreflexióiban egyre gyakrabban említi korunk domináns médiumát, a komputert. Azt is tudjuk azonban, hogy szuperkomputer, egyelőre legalábbis, nem létezik. Pedig komoly realitásnak tűnt, hogy az enciklopédikus tudásra használt lexikon modelljét, amiből mindig hiányzik a kiegészítő kötet, a komputer olyan módon

váltja fel, hogy meg is szünteti ezt a problémát. Jobb híján maradnak tehát a kötetek; a grandiózus vállalkozás tomsuai, szócikkenként akár, füzetekbe rendezve, beépítve az életmű egyes darabjaiba.

„E tízéves háború alatt jócskán elhanyagoltam a TOLNAI-t. Magamban. És úgy általában is. Tehát a füzeteimben. A BURDON spirálos füzetét például el is veszítettem. Valójában sosem is szoktam meg a spirálos füzeteket. Jobban szeretem a régi, régtől hányódó, a hurcolkodásokat is átvészelő, műrostos, román és orosz füzeteket. [...] A HIT-JÓS-ra pedig (teljesen tönkretéve két kedvenc illusztrációt: Homoktölcsér Oklahomában; Cukrárszok fogait a liszt- és a cukorpor megrontja) a hurcolkodáskor – Újvidékről Jutka szülőhelyére, Palicsfürdőre, a sávba, mind közelebb az anyaországhoz, amelyhez akkortájt kezdtek erős erotikus szálak fűzni-szíjzani, olyannyira, hogy később egyik regényhősöm, akit hajléktalannak nevezek, ugyanis még nincs regénye, csupán egy Regény Misu nevű barátja, már arról mesélt, hogy az a nő, mármint az anyaország, valójában egy még relatíve fiatal, kíváncsatos teremtés (1000 év egy nő életében semmi, magyarázta Misunak) – ráfolyt a benzín. Akkor, amikor a mennyezetig érő legyezőpálma tövére is ráfolyt az a bűzös, akkor már javában szökített folyadék az egyik öt tonnás kamionban, a függőlegesen betuszkolt motorbicikliből. Valójában egyfajta identitászavarról volt szó. Egy napon többé már nem tudtam eldönteni: én vagyok a TOLNAIban, vagy a TOLNAI van énbennem.”¹⁴

Ez a dilemma olyan jellegzetességekhez vezet el bennünket, ami Tolnai szövegképzését alapvetően meghatározza. Ez a technika működteti egész alkotói univerzumát. Nagyon fontos Mikola Gyöngyi megállapítása, miszerint a „szinte permanens önmegfigyelés és önreflexivitás következtében a Tolnai-művek kijelentéseinek státusa felől sohasem lehetünk egészen bizonyosak, nem lehet megállapítani, hol húzódik a határ képzelet és valóság között.”¹⁵ A határok tényleg képlékenyek; tulajdonképpen nincs is határ, persze ez nem jelenti azt, hogy ez az oppozíció teljes egészében megszűnne, ám kétségtelenül radikalizálódik és egy hangsúlyozottan imaginárius térbe transzponáltatik, ahonnan az önreflexív eljárások segítségével elrugaszkodik a referencialitás irányába. Oszcillációja véget nem érő hullámokat kelt, ugyanakkor láthatóvá teszi a szöveg megírásának fontos vagy lényegtelen mozzanatait: „Nemcsak az ünnepélyesen zárt szerkezetet, a kész művet látjuk, hanem a munkafázisokat, a nyersanyagokat, a dilemmákat is, legalábbis ezeknek egy részét. E komponálási mód révén [...] az olvasó állandóan szembesül a költői megnyilatkozás (elméleti, metafizikai) megkérdőjelezésével, illetve azokkal az erőfeszítésekkel, melyek a megszólalás alapjainak megteremtését kísérik. A mű, a ház láthatóan homokra épül...”¹⁶

Az infaustus tehát kategóriaként nemcsak személyekhez köthető megszólalásokat takar. Speciálisan megszervezett kronotopikus képződményről beszélhetünk, mely az emlékezet folyamatosan szerveződő, alakulásban lévő hely- és

¹¹ Tolnai Ottó: *A gyilkosok martalócok után*. In: *Ómama egy rotterdami gengszterfilmben*. zEtna Kiadó, Zenta, 2006, 208.

¹² Tolnai Ottó: *Polgár Baba és a függőleges fakir*. In: *A pompeji szerelmesek (Fejezetek az Infaustusból)*. Alexandra Kiadó, Pécs, 2007, 26–27.

¹³ Kántor Lajos: *Tolnai Ottó glóbusza – enciklopédia vagy pókháló? Korunk*, 2005. június.

¹⁴ Tolnai Ottó: *Polgár Baba és a függőleges fakir*. In: *A pompeji szerelmesek (Fejezetek az Infaustusból)*. Alexandra Kiadó, Pécs, 2007, 18–19.

¹⁵ Mikola Gyöngyi: *A nagy konstelláció: kommentárok Tolnai Ottó poétikájához*. Alexandra Kiadó, Pécs, 2005, 58.

¹⁶ *i. m.* 59–60.

időrelációit modellálja. A modellszerűség epicentrumában a vulkán-metaphora áll; ez a trópus az, ami felbukkan már az Ómama-versekben is, érvényességének határait pedig legfeljebb jelezni lehet, semmint meghatározni.¹⁷

A *pompeji szerelmesek* kapcsán is alapkérdésként tételeződik a műfajiság. A könyv alcíme sokat nem árul el erről; regényfejezetként éppúgy olvashatók a szövegek, mint novellafüzérként. Annyi bizonyos, hogy Tolnai ezt sem tekinti lezárt, végleges korpusznak, az alcím ennyiben pontos; valószínű, hogy ugyanúgy van, ahogy az ÚJ TOLNAI egyre gyarapodó (mind számukat, mind terjedelmüket illetően) szócikkeivel.

Az állandó hintamozgás, a destabilizáció, a decentralizáció egyenes úton vezet a fent citált identitás széttagolódásához, paradoxonok sorozatához. Ehhez társul még a műfajiság eklektikája. Mindez nem pusztán alternatívákat és dilemmákat vet fel, de egyedüli lehetséges megoldásként éppen ez az állandósuló alternáltságot kínálja fel: „Az egyik változat („én vagyok a műben”) alapformájának az esszé tekinthető, (személyben kifejezve) Montaigne, a másodiknak („a mű van bennem”) a dal, (személyben kifejezve) Orpheusz. Az esszé esetében [...] nyitott személyiség áll szemben a nyitott realitással. Az esszében az esszéista személyisége „inverzális partikularitásként” jelenik meg, a mindenkori aktuális létező példájaként tapasztalatainak nem rendszerezett „teljeségével” áll előttünk.”¹⁸ Mikola Gyöngyivel értünk egyet: felesleges eldönteni én és az értelem vitáját, mert ezek valójában egy töről fakadnak, így dilemma sincs.¹⁹ A Tolnai-szövegeket egy folytonosságában (ön)meghatározott intellektus mozgatja, aki terrénumban korlátozhatatlan és megállíthatatlan; nem elégszik meg egyetlen elbeszélői pozícióval, azok sokaságát generálja, néhol teljesen háttérbe szorul, visszahúzódik, hallgat, aztán visszaveszi, szervezi, szálazza a szöveget, egészen a végkifejletig. Az önreflexió pedig sokszoros töréseket eredményez a szövegen belül, ugyanakkor kvázi eltörlődik a különbség valóság és fikció között.

A formák közötti oszcillációt Tolnai is megjeleníti (az önszcenírozás, önkomentálás segítségével), valószínűleg érzékeltetni akarja és meg akarja osztani tapasztalatát, ami a folyamatos keletkezés és elmúlás, a folytonos jelentésképzés és jelentéstörlődés dialektikájában érhető tetten, mitikus figurációként felfogható Léthé és Mnemoszüné történeteként, de akár a dekonstrukció kérdésfeltevésével is megközelíthető. S itt lép be a képbe Pompeji, mementóként és ebből következően analogonként funkcionálva. Ménesi Gábor kimondottan vég utáni látképről beszél; kritikájában írja, hogy Tolnai tulajdonképpen a nagy- és a kisformák közötti változatokat, magát tehát a folyamatot mutatja meg. Építés és rombolás, összerakás és szétszerelés.²⁰ Nemcsak poétikai probléma ez, hanem a világtapasztalásnak, érzékelésünknek, észleleteinknek, ítéleteinknek, döntéseinknek állandó felül-

vizsgálata. Olyan, mintha működne egy szupertapasztalat, ami különféle műfaji kódok szerint elrendezve, különféle alakmások mellé rendelve működtetne egy világot, ami valamikor referenciális volt ugyan, ám mégiscsak egy imaginárius múzeum (még ha kolosszális is) látogatói vagyunk. Erről szoktunk elfelejtkezni persze, amikor Tolnait olvasunk, sokat is tesz érte. Nem elidegenít, hanem újraterezt; rekonstruktív eljárásmodjai mögött hatalmas gyűjtőszemély lapul. A forma kérdése tehát tulajdonképpen önmagában rejti a válaszokat, megoldási módozatokat is.

Folyamatként fogható fel persze ez a folytonos teremtés, emlékezés, különbsége annyiban áll csupán, hogy Tolnai gyakorlatilag nem ismeri az eldobás fogalmát. Olybá tűnik, mintha archívuma végtelen lenne (valószínűleg igaz van, a szó nyugtalanító, borgesi értelmében²¹), számára semmi nem felesleges, elvetendő. Mindez azért érdekes, mert a felejtés elleni küzdelemnek jó ideje már hatásos alternatívája a könyv (megjegyzendő, hogy a homokkönyv is), az írás. Harald Weinrich írja Léthé-könyvében Borgesről, hogy megvakulása után már csak „emlékezetből olvasható”.²² Ezt megfordítva Tolnai Ottó prózáirására is elmondhatjuk, esetében az alapdilemma: miként lehet olvasni (és olvashatóvá/elbeszélhetővé tenni) az emlékezetet. Láthatóvá, tapinthatóvá tenni, nem megfélemlítve arról, hogy az egyéni emlékezet és a közösségi emlékezet egymástól elválaszthatatlan entitások, ahol bármilyen nyugvópont kijelölése olyan kompromisszum, melynek fundamentuma kérdéses, újra és újra átvizsgálandó terep. „Borges aggasztónak és nyugtalanítóknak találja, hogy a felejtés kézzelfoghatóvá teszi az eliramló időt. Utóbbi kedvelt emblémája a homokóra, melynek pergő homokszemcséi a »Léthé varázsos folyamát« idézik. Másfelől viszont a homok »hamuval, a felejtés anyagával« áll analógiás kapcsolatban, s rokona a pornak, amivé végül, egy másik Borges-versben, a nagy kvázi-barokk »alkímista« minden földi dolgot átváltoztat: »porrá, senkivé, semmivé, feledéssé.«”²³

Az identitással kapcsolatban az ön-dizájn a másik olyan kérdés, amit érintenünk kell. Mikola Gyöngyi *A nagy konstelláció*ban részletesen kifejti ennek a prózapoétikai eljárásnak és dilemmának a természetét. Az alapprobléma természetesen az, hogy „állandóan reflektálódik, problémaként jelentkeznek saját művész-léte, akárcsak a név, a szerző neve, vagyis általánosabban az identitása”.²⁴ Nagyon fontos Tolnai egyik alapvető szellemi vezérlőjének, Friedrich Nietzschek kontextualizálása: „Tolnai is rendre leleplezi magát mint modern szerzőt, éles vágásai, váratlan önreflexív fordulatai, a véletlen-generátor mind-mind eszközök arra, hogy egyensúlyt teremtsen önmaga és a szöveg között, hogy ne vétse szem elől a Nietzschevel is egybehangzó kérdést: hogyan

¹⁷ Erről lásd a *Pompeji* című verset: „Többen puhatólónak barnabásnál / ama könnyű vulkán felől / barnabáshol vihog / könnyű vulkán mondja / hol vinnyog / könnyű vulkán mondja / regény misu gorotva segítségével / [...] másnap hajnalán már nem volt / a kerítés tövében a fiber / milyen jó langyos hamut söpörni [...] barnabás azt álmodta / a szelíd vulkán tövében / lévő kis mediterrán város / pompeji utcacsapóréjévé léptették elő.” In: *Ómama egy rotterdami gengszterfilmben*. zEtna Kiadó, Zenta, 2006, 189–190.

¹⁸ Mikola Gyöngyi: *A nagy konstelláció: kommentárok Tolnai Ottó poétikájához*. Alexandra Kiadó, Pécs, 2005, 63.

¹⁹ i. m. 64.

²⁰ Ménesi Gábor, *Vég utáni látkép. Új Forrás*, 2009/2. 51–59.

²¹ Erről lásd részletesen Jorge Luis Borges *Bábeli könyvtár* című elbeszélését.

²² Harald Weinrich: *Léthé. A felejtés művészete és kritikája*. Atlantisz Könyvkiadó, Bp., 2002, 302.

²³ Uo. (Weinrich itt Borges felfogását verseiből kiemelt textusokkal erősíti meg.)

²⁴ Mikola Gyöngyi: *A nagy konstelláció: kommentárok Tolnai Ottó poétikájához*. Alexandra Kiadó, Pécs, 2005, 71.

leszünk azzá, amik vagyunk, megragadván »én«-völtünk véletlenül.²⁵

Más oldaláról nézve, a Tolnai-próza felfogható szerző és életműve folyamatos értelmezői tevékenységként; hiszen szövegei rendre felülírják, átírják, hatályba léptetik és érvénytelenítik egymást: „A szerzői fiktív univerzum, a saját opus mint kontextus, az életmű mint szöveg is az *átírás, idézet, és interpretáció* tárgya lehet. A szövegelső átvétel, az *önidézet* a saját műhöz való értelmezői, átértelmezői viszony eszköze. Az ilyen hivatkozás és ismétlés másfelől arról tanúskodik, hogy az opus elemei, értelemegységei, formai és nyelvi megnyilvánulásai ugyanolyan előregyártott és újrafelhasználható tárgyak, mint a szellemi hagyatéék egyéb objektumai.”²⁶

Ezek a szövegszervező eljárások különösen nagy hangsúlyt kapnak *A Pompeji szerelmesek*ben, tágabban azokban a darabokban, ahol az alteregó-teremtés megjelenik; (el)beszélőkhöz, (újabb hangokhoz) kapcsolja az elbeszélések szálait; nagyon nehezen eldönthető, inkább valószínű, hogy ennek a szövegszervezési eljárásnak háttérében a véletlen tematizálásának, illetőleg az én toponógiájának kulcsszerepe van: „Kettős, szimultán mozgásról van szó: az egyik során a terminus, avagy szubjektum kiemelkedik a többségből, és a másik irányban a terminus, avagy a médium kiemelkedik a minoritásból. Idegené teszi magát mind a többség, mind a többséghez való viszonyában elgondolt kisebbség számára. Tolnai nem használja művében a kisebbség vagy a minoritás politikailag erősen áthallásos terminusát, hanem inkább interiorizálva, beteljesítve az állandó úton levés, valamivé válás programját, új terminust, metaforát vezet be, amely éppen ritkasága miatt tud specifikussá és dinamikussá válni, és többek között a kisebbségi helyzetnek vagy sorsnak terminusaként, metaforájaként is képes hatni szövegében: ez pedig az infaustus.”²⁷ Mindez annyiban kiegészítették, hogy az infaustust szerencsésebb lenne allegóriaként felfogni, semmint metaforaként; a szó nietzschei és deleuze-i jelentésmezéjéből kiindulva inkább beszélhetünk a fent citált valamivé válás terminusának térben, időben, művekben, életműben kiteljesedő allegorikus szétírásáról és beágyazásáról a poétikus térbe, mint metaforikus jelenségről.

Nagyon érzékletes az a párhuzam, ami Francis Bacon festészetének Deleuze-elemzéséből indulva kapcsolatba hozza a deleuze-i filozófiát Tolnai írásművészetével.²⁸ Bacon festésze kapcsán elsősorban a deformálásra gondolok, valamint a megjelenített atlétikára; kép és szöveg ugyanazokat a technikai metódusokat mutatják fel. Az analógia továbbvihető; nem véletlen, hogy Deleuze Bacon-könyvének címe: *The Logic of Sensations (Az érzékelés logikája)*. Az a törekvés, ami Bacon festészeténél megfigyelhető, Tolnai prózájával nagyfokú hasonlóságot mutat. Ugyanígy a Deleuze Proust-könyvében írtak (annak tudatában természetesen, hogy Tolnai írásművészetének egyik, ha nem legfontosabb forrásvidéke a proust-i érzékelés- és írástechnika): „az objektivitás egész problémája csakúgy, mint az egységé, oly módon

tolódik el, amelyet a »modernnek« kell neveznünk, és amely alapvető jelentőséget nyer a modern irodalomban. A rend összeomlott: a világ állapotaiban [...] éppúgy, mint a lényekben és az ideákban [...] A világ zűrzavarossá és töredékessé lett. Az objektivitás [...] egyedül a műalkotásokban létezhet [...], csakis a mű jelentéssel bíró formai szerkezetében, azaz a stílusban. Már nem azt kell mondanunk, teremteni annyi, mint visszaemlékezni – hanem azt: visszaemlékezni annyi, mint teremteni, mint *elmenni addig a pontig, ahol a képzetársítások lánc megszakad, kiugrik a konstituálódott individuumból, és egy individualizálódó világ születésére tevődik át [...]* Gondolkodni annyi, mint gondolkodnivalót adni.”²⁹

III.

A *Grenadirmars* megjelenésével vizuálisan is, próza-poétikailag is teljessé vált a Tolnai-triptichon. A zEtna által 2008-ban útjára bocsátott kötet az Ómama-könyv ellenpólusaként, ugyanakkor kiegészítő kötetként szerepel. Hogyan lehetséges ez egy időben? Úgy, hogy míg a 2006-os Ómama-kötet a versekből majdan összeálló eposz képzetével operált, addig a *Grenadirmars* megjelenésével – a Kurzprose (rövidpróza) tematizálásával egy másik epikai végpont felé mutatva – átfogja, s mintegy szubjektív kontextusként globalizálja Tolnai írásművészetét. Míg az epikus nagyforma a maga pszeudo-epiko-lírikus hangvételével kétségtelenül verseskönyvként épp annyira funkcionál, mint narratív térként, addig a *Grenadirmars* rövidprózái (mesterien kimunkált kockák) minden narrativitásuk (szorosabban: cselekményességük) ellenére sem veszítenek poétikusságukból. S most nem azt a triviális kérdést kellene elsőként feltenni, a cím vonatkozásában, hogyan lett a krumplistsztárból grenadirmars (eredetileg Grenadiermarsch, azaz gránátosok indulója, avagy a Grenadier szó francia és/vagy német jelentésén eltöprengeni, a gránátos katona szemantikáján), hanem inkább arra a folyamatra érdemes figyelni, amit az *Ómama egy rotterdami gengszterfilmben* verses epikájától *A pompeji szerelmesek*en keresztül ez a cím, így, triptichonként szemlélve jelent. A középső kötetben dominánsan érvényesülő epikusság itt szinte mozaikkockaként tűnik már csak elénk. Nem vitás, Tolnai visszatért forrásvidékére; elsőként megjelent kisprózáinak világába, mely visszatérés azonban már magában hordozza az eltelt mintegy fél évszázad valamennyi tapasztalatát: „Az első Tolnai-újságpublikációk 1956–1957-ben rövidtörténetek voltak. *A kavicsra*, a legelsőre utal is egy helyen (336–337.). *A Gogol halála* (1972), a *Virág utca* (1983) a mostani, 33. kötetben érvényesülő intencióval rokon sorozatok – az epikus terjedelmű versek folyamatát megteremtő *interludiumok*.”³⁰

A kötet alcíme mellett sem mehetünk el szó nélkül, ami – egy kis ízelt opus – jól mutatja *A pompeji szerelmesek*hez képest megváltozott prózaírói érdeklődést. Míg a 2007-es kötet inkább a szétírás, a konnotáció, a terebélyesedés, az

²⁵ i. m. 82.

²⁶ Thomka Beáta: *Beszél egy hang. Elbeszélők, poétikák*. Kijarat Kiadó, Bp., 2001, 48., kiemelések az eredetiben.

²⁷ Mikola Gyöngyi: *Ember-alakzatok Tolnai Ottó újabb prózájában. Pannonhalmi Szemle*, 2006/3. 100.

²⁸ i. m. 102.

²⁹ Gilles Deleuze: *Proust*, ford.: John Éva. Atlantisz Kiadó, Bp., 2001, idézi Mikola Gyöngyi: *A nagy konstelláció: kommentárok Tolnai Ottó poétikájához*. Alexandra Kiadó, Pécs, 2005, 85.

³⁰ Thomka Beáta: *Aprózás, kispróza, kézművesség (Tolnai Ottó: Grenadirmars)*. Jelenkor, 2008/10. 1167.

imaginárius múzeum (el)szövegesítésében volt elsősorban érdekelt, addig a *Grenadírmars* meggyőző módon mutatja fel ennek a rizomatikus szövegszerveződésnek alapvetően redukciós alapul szolgáló eljárás módjait. Ezek a sokszor zárlatos, rövidre zárt fabulák, elbeszélések, fragmentumok nem terjedelmük miatt válnak el *A pompeji szerelmesek* hosszúelbeszéléseitől; poétikai megformáltságuk az, ami különbözővé teszi őket. Kontextusuk pedig már nemcsak a közép-kelet-európai, balkáni térséghez köthető, hanem egyre hangsúlyosabb szerep jut a nyugat-európai helyszínek bekapcsolásának is. Változatlanul erős maradt ugyanakkor az életrajzi és az imaginárius elemek vegyítése, melyek azonban egészen máshogy viselkednek egy szigorúbban meghatározott, jobban körülhatárolt szövegtérben, mint a hosszúelbeszélésekben. Az ízelt jelző az alcímben megint csak arra figyelmeztet, hogy amiből Tolnai dolgozik, az élő, organikus, s kontextusától mentve szövegesíthető (elbeszélhető) ugyan, ám a szelvény attól még szelvény marad. A kimetszések, bevágások (in medias res-ként, akár) ugyanolyan esetlegességet kelthetnek bennünk, mint a hosszabb Tolnai-szövegek (elbeszélések, esszék, poétikus szövegek) látszólag céltalan csellengése a semmisnek nevezett, figyelmünkkel viszont mégis kitüntetett dolgok körül. Azok az alapkategóriák, melyekkel eddig is jellemezték írásművészetét – orális archívum, imaginárius múzeum, elbeszélő piktúrák (Thomka Beáta)³¹; deterritorializáció-reterritorializáció, minoritás, mixitás (Virág Zoltán)³² – most is érzékelhető. Ám ha az általam épített *triptichon* felől nézzük, megállapítható, hogy az a romeltakarítás, ami az Ómama-kötet Barnabás-verseivel veszi kezdetét, s folytatódik *A pompeji filatelista* darabjaiban, a Vértóval, a progresszív metahistorikussággal, a *Grenadírmars*ban újabb magaslatra (de nem nyugóponton) ér el; az írói mesterség alapjaihoz, alapműfajához visszatérve veszi újra számba, mi az, ami fabulaként egyáltalán a világról állítható. Nehéz persze behatárolni ezen műfajokat, de meggyőződésem, hogy bármiféle kategorizálás csak rontana a helyzeten; Tolnai írásművésze éppen a változó regiszterek oszcillációjaként írható fel, ahogy maga is újra- és újrafogalmazza: „Milyen jó kis sűrűre vert szöveg, mondtam elérzékenyülve. Igen, ez az én szövegmodell. Egyenlő távolságra prózától, esszétől, naplótól.”³³

Az egyes kötetek egymással is állandó kapcsolatot teremtenek, életművön belüli textuális hálót képezve. Ezért érzem igazolhatónak, hogy az általam használt fogalmak (romeltakarítás és restauráció), el-eltolódó hangsúllyal ugyan, de mindhárom kötet beszédmódját alapvetően meghatározzák. Példaként hozható Barnabás újbóli feltűnése *A pompeji szerelmesek*ben, az *Infaustus* nyitóelbeszélésében, az *Erőt meríteni* című opusban: „Jonathán úgy mondja, írja is, hogy itt a Balkán-félsziget vérszintjét mérik, s Olivérre, magára, Gorotvára gondol, magukat látja, akárha epruvettával kezük-

ben, jóllehet az igazi mérce, akihez mindenki és ha lehet így mondani, minden igazodik, az mégiscsak Regény Misu, s azt sem volna szabad említés nélkül hagyni, hogy a menekültek, akik a tő körül kóvályognak, sehogyan sem értik, miképpen van az, hogy a vér elől menekülve, a vér elől, amelynek egy részét maguk ontatták, mire ide értek, a vér már itt hullámozott, mint egy különös tárolóban, mérőedényben, a Vértóban, amely azelőtt egy semmis melléktava volt csupán a nagy tónak [...] Illetve hát a fürdőváros utcaseprője, Barnabás által szépen felsöpört homokon.”³⁴ Látható, hogy az Ómama-kötetben megkezdett folyamat hogyan gyűrűzik tovább.

Ennél is érzékletesebb és beszédesebb az a visszatérés, ami Tolnai egyik fő szellemi vezérlője, Friedrich Nietzsche értekezéséhez kanyarodik vissza. *A történelem hasznáról és káráról* című értekezés felbukkan *A pompeji szerelmesek*ben: „egy kis filozófiai symposiont tartottunk: Nietzsche *A történelem hasznáról és káráról* című dolgozatát körbejárva. [...] Na már most Nietzsche e dolgozata a káosz megszervezésének szükségességével szóló sorokkal zárul. A káosz megszervezése a dekorációként felfogott étellel, a kultúrával szemben. [...] Ám felénk mintha megfordult volna a helyzet: a háborúk – az első, a második és most az újkori balkáni háborúk rombolásával szemben éppen az a néhány kulissza-szerűen megmaradt részlet, dekoráció, struktúra az a centrum, amely köré a káosz, az élet talán újra megszervezhető lehetne. És én éppen a gyűjtőkben véltem felfedezni azokat a méheket, hangyákat, akik képesek e káosz, szemétdomb, lerakat újrászervezésének első, alig észlelhető mozdulatait megtenni.”³⁵

Ehhez a Tolnai-kommentárhoz újabbat fűzni talán felesleges, talán érdemes; egész tevékenységének eredője, kvázi rövid summája fogalmazódik itt újra meg, az általam romeltakarításnak nevezett folyamat és a restauráció pedig ebben a nietzschei értelmében nyeri el újabb jelentését: „Ez a példázat talán mindnyájunknak szól: mindenkinek meg kell magában szerveznie a káoszt, hogy visszaeszméljen valódi szükségleteire. Tisztességének, derék és igaz jellemének valamikor fel kell lázadnia az ellen, hogy mindig csak utánamond, utánatanul, utánacsinál; akkor kezdi majd megérteni, hogy a kultúra még valami más is lehet, mint az *élet dekorációja*, vagyis alapjában mindig csak álcázás és leleplezés, mert minden díszítés elrejtja a díszítettet. Így tanulja meg önnön tapasztalatából, hogy az *erkölcsi* természet magasabb ereje volt az, ami a görögöket minden más kultúra felett győzelemre segítette, s hogy az igazsághoz való hűség gyarapításának kell minden *igaz* műveltség előkészítőjének lennie: még ha ez az igazsághoz való hűség olykor komolyan károsítja is az éppen tiszteletben álló műveltséget, még ha éppen egy egészében dekoratív kultúra bukását segíti is elő.”³⁶

Szeretettel köszöntjük a 70 éves Tolnai Ottót!

³¹ Thomka Beáta: *Aprózás, kispróza, kézművesség* (Tolnai Ottó: *Grenadírmars*). *Jelenkor*, 2008/10. 1166–1172.

³² Virág Zoltán: *Az azúr enciklopédistája* (Tolnai Ottó írásművészetéről). *Forrás*, 2003. november, 114–118.

³³ Tolnai Ottó: *A szög*. In: *Grenadírmars*. zEtna, Zenta, 2008, 211. (Tolnai itt egy korábbi elbeszéléssel kapcsolatban állapítja meg ezt, ami viszont erre a könyvére is feltétlenül igaz.)

³⁴ Tolnai Ottó: *A pompeji szerelmesek* (Fejezetek az *Infaustus*ból). Alexandra Kiadó, Pécs, 2007, 279.

³⁵ Tolnai Ottó: *Infaustus* (Rhém Romul ceruzái). In: *A pompeji szerelmesek* (Fejezetek az *Infaustus*ból). Alexandra Kiadó, Pécs, 2007, 323.

³⁶ Friedrich Nietzsche: *A történelem hasznáról és káráról*. In: Friedrich Nietzsche: *Korszerűtlen elméletek*. Atlantisz Kiadó, Bp., 2004, 177.

Messziről jött mondat

Levél egy ifjú olvasóhoz

„Az író műveket alkot, melyek mindenike egy külön világ. Ki fűz e művekből irodalmat? Az olvasó: nem a néma és magányos olvasó, hanem a vitázó, érvelő, egymásnak felelő. Az olvasó, aki ír.”

Babits Mihály

„Egymásra rétegződő olvasatok: olvasni a szükségszerűt az érzéki észlelet mögött, olvasni a rendet a szükségszerű mögött, olvasni Istent a rend mögött.”

Simone Weil

Kedves Kisasszony,

köszönöm, hogy gondolt rám. S ha még nem: hogy fog. Ha pedig nem fog: köszönöm azt is, mert a hála fontosabb az igazságnál. Tetemes öröm írja hát e sorokat. Ábrándokba mindenestre ne zárkózzék be *túl* szorosan: egyikőnk öröme sem lehet biztosítéka a másik üdvének. Legföljebb egy a szívderítően egyszerű feltételek közül.

Szemernyi kétségem sincs afelől, hogy megírt, de még el nem küldött, avagy meg sem írt, de már arkangyali közkézen forgó levelében azt kérdezi: mi teszi oly különlegessé Tóth Krisztina költészetét? Könnyű a kérdés, ha a válasz csak annyi: nem tudom. Ha tudnám, tudná más is; ha pedig köztudomású lenne, titok és tündöklés maradhatna-e egyáltalán?

„A szavak bölcsebbek a gondolatoknál” – írja a drága Babits. Talán mert a gondolat a miénk, a szó a nyelv. (Vagy fordítva. S akkor azért.) Mikor alszanak a fák? – kérdezek vissza megkésett sietséggel. Dőre gyönyör a tudatlanság. Egyetlen ősz érlelte gyümölcsöt ismerünk; s annak sem tudjuk a nevét. Jobb híján hívjuk szerelemnek.

Magasba írt szavak alkotnák a költészetet, s nyújtózkodnunk illenék utánuk? Aligha. Ha csak úgy nem, hogy ez a magasság – valami kifürkészhetetlenül inverz módon – rendre szakadékos mélységben tárja föl magát. Ámde legalább nincs egyedül, aki a nyelv egeibe veti magát: a napos oldal mélyén együtt állomásozik Pascal, Hölderlin, Rilke és Weil; Orpheusz árnyát követni gyöngé árnyak egytől egyig. S ha nem volna is így, megnyugtathatom (a nyugodt kedély az univerzumnak is legfőbb érdeke): egy anya vagy egy isten mindig velünk marad – őrzőnek? áldozatnak? Mondják, aki nem Krisztus – és a virágok! dűnnyögöm hozzá lelkesen – szemével lát: vak. Hát iparkodjunk közös elszánással nézni egészebb világokra: gyónni és gyógyulni boldog betegek tudnak, s ők is csak párban. Vers óvja, Isten áldja, aki másképp hiszi.

Olyan verset írni, amely Istent is meglepi: lírikusi krédónak tűnik föl legártatlanabb mondatunk is, ha egy

pillanatra félretekintünk, s hagyjuk, hogy a nyelv szóljon szegény-magunk helyett. A válaszhoz azonban e sugallat sem tuszkol közelebb, jöllehet kérdésével igazán meghitt konstellációban boronál egybe. Egy tisztelen lehetetlen kísérlet nem halogatható kudarcra csábít, amidőn arról a mentségről is lemondok, amely a becsületes szegényhez kell. Ha Bach és a szeptemberi fények együtt sem képesek szavatolni a holnap érdemeiért: lehet-e más választásunk? Tudom, s tudja Maga is: a tölgyfák humanizmusa és a kutyahűség szentsége – úgy is, mint színpompás előlegek az elérhetetlenből – kérés nélkül kész a megmentésünkre. A többi csak tenger (toronyba zárva), csak égbolt (szemhéj alatti); szófia beszéd: költészet.

Amit még józan elmével beláthatunk: Tóth Krisztina lírája tünékeny s tüntető finomsággal rajzol egymásba metaforát és metafizikát; anélkül, hogy a rajzoló mélyebb szándékai napvilágra kerüljenek. Verseinek lírai alánya azokra hasonlít, akik tündérbukfencnek vélik a szellőt, s a talpalatnyi tisztást is tengeröbölnek kijáró derúvel köszöntik. Puhán beszél ez az én, szinte csak a nyelve hegyével érintve a szavakat, mint a szerelmes angyalok vagy a jó franciák. S rímes beszéde mélyén ott suttog a bizonyosság: csak az olyan művészetnek van értelme, amely a kétezer év előtti rabszolgákat is boldogabbá teszi. Ha jól szeretni istendicséret, jól írni: a szeretet nem helytelen módja.

Hadd emlékeztessenem: a rímek kancsal metafizikája sok mindent megalapozhat, ha épületes irodalomról van szó. Költőnk kezén is csakhamar az olvasóval incselkedő eszközzé válnak az egymással incselkedő hangok: „Vagy túl / a túl // bonyolult léten, túl ezen / egyszerűen majd megérkezem / s ittlétemet / átlátom ott?!“ (*Porhó*); „Ez a szárnyas kulcs valahogy mindig ott van / a táskádban. Olyan zavarba ejtő, / nem bírod felidézni, honnan loptad. / Van valahol egy csukott ajtó“ (*Három ajtó*); „fenn a tágas égen elmehetsz messzire, / bárhol is megállhatsz, úgyse elegendő, / sírni fogsz a dombok sárga füveire, / kiszárad a rét, a téged elengedő“ (*Felhődal*). (Hogy a „sárga füvek” képe József Attilától rémlik föl? Magam tátottabb szájjal álmélkodnék, ha nem kölcsönvett szavakból szerveződne ez a költészet – és minden valamirevaló költészet.)

Képek, motívumok, metaforák nélkül szöveg még előállhat, ám vers bajosan. Az viszont már járulékos csoda, ha a trópusok és toposzok nemcsak tetszetősek, hanem súlyosak is; nem pusztán elbűvölnek, de le is taglóznak szépségükkel. A „vikingszőke fény” és a „lámpaoltás misztériuma” (*Fogadjunk*), „a test megbomlott éjszakái” (*Éjjél*), a „lépcső nélküli korlát” (*Halkuló futam*), a „tudatmélyi Mariana-árok” s a „felhők szakadt DNS-lánca” (*Vaktérkép*), az anya hajnali „husky-arc”-a s a „mongol / holdon a membrán” rejtelmes képzete (*Sziréna*) vagy a „villámokkal ereszt gyökeret a felhő” (*Felhődál*) látomásos folkloriz-musa: mind-mind arra intő jelek, hogy valóban különleges, éppen ezért bizonyítást igénylően, következőképpen szüntelenül fölfejtésre váró művészet a Tóth Krisztináé.

S ha mindez nem volna elég, jó szívvel ajánlom figyelmébe ama sorokat, amelyek immár közvetlen igyekezettel merülnek alá a mítoszok és hiedelmek vakító ködébe, nemesítik imabeszéddé a líra míves dadogását, s vonják kérdőre szemérmes pontossággal a pontos kimondás elől elrejtőző létezését: „Ha ki lemerül a szélbe / üres égbolt a beszéde / Ha kiből szól az éjszaka / reggel fekete a foga” (*Regős*); „csak a szerelem celofánja / maradjon ép zörgő egével, / hogy ne lássunk át a túlvilágra / ahol az úr körtéket érlel” (*Készenléti dal*); „huzatos hajlékunkba megtérni fogvacogva / tebenned fáztunk eleitől fogva” (*Évszakok zsolttára*); „Nem kívánok mást e földön / csak nyugvást ez áramlásban / időm hogy mivégre töltöm / mért e forgás végre lássam // Mert megúntam a bujdosást / álmon túlról térő hírnök / a sötétben át talán látsz / rendelj szállást lényeid közt” (*Vers, amelyben az új esztendő t köszönti*); „Hol van, ahonnan látni bármit? / Testünkön át az úr világít. / Keresgéljük, hogy hol van Isten: / kontrasztanyag az ereinkben” (*Letölthető csengőhangok*); „testetlen test a mondat, rejtőző, reménytelen remény, / hallgatás löszfalába ázott fénylő titoktartóedény” (*Esős nyár*). (Nem téved: emez utóbbi rímpár Pilinszky ajándéka – Tóth Krisztinának? Téved mégis csak: nekünk és az angyaloknak – ha nem tévedek.)

Az ember ott van otthon, ahol először szerettek – írja majd egyik levelében. S ahol olvasni tanult – fogom válaszolni. Olvasni a jelekből és az álmokból, a megroggyanó térd erővonaláiból, a szem körüli ráncok transzcendenciájából, a szirmok és szárnyak illékony rendjéből: abból, ami van; ami azért van, mert olvassuk, megolvassuk és elfelejtjük (hogy másnap újra olvasni tudjuk). Labirintusban botladozik, akit

betűk igazítanak útra. A lelkének kedvezőbb fogalmazás sem áll tőlem távol: Isten lábnyomát követi, aki olvas.

Föllapozza-e legalább méla órákon Rónay György munkáit? Meghiheti: érdemes. Hogyne volna az, ha egyszer e művek *etikus esztétikája* olyan tanácsokkal jutalmaz, mint ez a szelíd hermeneutikai útmutatás: „Az irodalom föladata nem az, hogy ilyen vagy olyan világnézetet hirdessen, propagáljon; nem az, hogy a nemzet sorskérdéseit elszánt nekigyürközéssel, programszerűen megoldja. Hanem az, hogy ha már nevel, az egyéneken át neveljen, s emberré neveljen: hogy magasabbra emeljen önmagunknál, megragadja az élet mélyebb igazságát, magasabb lényegét, ideáit. Fölébressze bennünk, művészi voltaival és nem hangosan hirdetett programmal az alvó Mozartot, alvó Beethovent, az öröm és fájdalom anyagatlanul tiszta zenéjét”.

Ébresztő, Kisasszony.

„Messziről jött mondat azt mond, amit akar” – mondja Tóth Krisztina (*Őszi kék*). „Ki dicsekedhetik azzal, hogy helyesen olvas?” – kérdezi Simone Weil.

Mindig, amikor valaki szerelembe esik, előlről kezdődik az örökkévalóság. S nem éppen így vagyunk-e az irodalommal is?